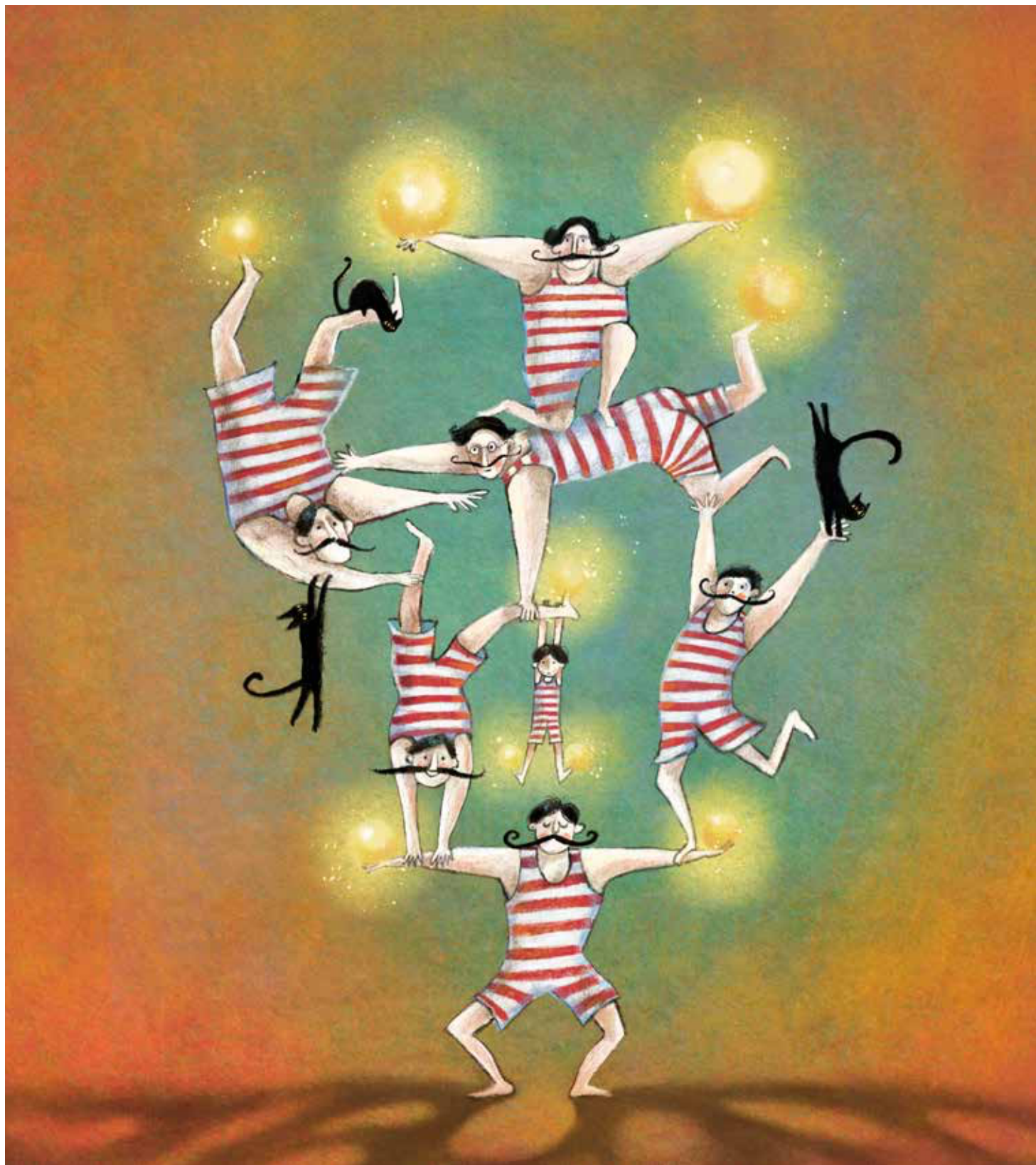

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / ZOMER 2026 / JAARGANG 36 / NR. 144

Vriendschap — Met o.a. de serie *Friends*, Ian Buruma, Joodse *bromance*, Stefan Zweig en Joseph Roth, Handwerkers Vriendenkring, Samuel Rottenberg, Emile Schrijver

Israë lactie

PARTNER OF KEREN HAYESOD

ZORG VOOR ISRAEL

Om door te gaan. Om vooruit te kijken.

- Mentale zorg en traumaverwerking
- Herstel van de getroffen ziekenhuizen
- Laat kinderen weer lachen, spelen en helen
- Steun reservisten op hun weg naar herstel en balans
- Geef een baby een veilige en liefdevolle start in het leven
- Opleiding voor PTSS hulphonden

HART VOOR ZORG, KRACHT VOOR DE TOEKOMST.

info@israelactie.nl

T: +31 20 644 84 29

www.israelactie.nl

IBAN: NL91 INGB 0000 7777 77

Algemeen Nut
Beogende Stichting
ANBI

Benjamin 144 / jaargang 36 / Thema vriendschap

Vriendenkring en de Transvaalbuurt / 24

HANDWERKERS VRIENDENKRING LOGO IN DE MARITZSTRAAT IN AMSTERDAM

Inhoudsopgave

6	Vriendschap / Friends	33	Boekenlijst / Zomer 2026
10	Interview / Ian Buruma	34	Freyda / Judith Schrijver
14	Ergernissen / Over vrienden	36	Uitgelicht / Ouderenadviseur
16	Vriendschap / Joodse bromance		
18	Vriendschap / In het Jiddisch		Agenda/groepen, Lev, Mediene,
CDR, Sjoekertjes vanaf pagina 38
19	JongJoods / Moeilijke tijden		
20	Literatuur / Zweig-Roth		
23	Column / Emile Schrijver		
28	Mijn leven / Benna en Greetje		
30	Eten / High tea		

 JMW

Oude en nieuwe banden aanhalen

Zomer, dat is lekker weer, ontspannen op een terrasje met vrienden of juist in het zonnetje aan de praat raken met onbekenden. Vriendschappen en relaties, zelfs een gesprekje met je burens of de groenteman, zijn ontzettend belangrijk voor ons welzijn. Dat geldt zeker ook voor onze Joodse gemeenschap in een tijd waarin contacten met de buitenwereld weleens stroef kunnen verlopen. Daarom sluit dit zomerthema van de Benjamin, vriendschap, zo goed aan bij wat we doen bij JMW.

Ons werk bestaat niet alleen uit het ondersteunen van degenen die daar behoefte aan hebben, maar ook uit het bij elkaar brengen van mensen voor inspirerende en gezellige activiteiten. JMW heeft daar onder meer een fantastisch netwerk van vrijwilligers voor, door het hele land. Net als onze medewerkers, kennen ze de gemeenschap van dichtbij en weten ze wat er leeft. Als je elkaar al heel lang kent, ik moet bijvoorbeeld denken aan mijn oudste vriendin, nog uit de brugklas, dan heb je aan een half woord vaak al genoeg.

Vitaal en Verbonden

Het samenbrengen van mensen binnen de gemeenschap, jong en oud, is een van de belangrijke taken van JMW. We zijn daarom ook enorm blij dat we met steun van Stichting De Joodse Invalide een nieuw project kunnen lanceren: Joodse ouderen: Vitaal en Verbonden. Een project dat voortvloeit uit het eerder in opdracht van Stichting De Joodse Invalide uitgevoerde wetenschappelijk onderzoek naar de zorgwensen en zorgbehoeften van Joodse ouderen nu en in de toekomst. Daarbij gaan vrijwilligers en een nieuwe ouderenadviseur zowel onze senioren als de mantelzorgers bijstaan. Voor meer over wat onze ouderenadviseurs doen, lees vooral het artikel *Uitgelicht* met Yvonne Houweling verderop in deze Benjamin. Maar het project Vitaal en Verbonden gaat verder dan het ondersteunen bij de dagelijkse beslommeringen. Een tweede poot is erop gericht ouderen de weg te wijzen in de digitale wereld. Niet alleen worden in toenemende mate immers allerlei zaken online afgewikkeld, het kan ook een belangrijke manier bieden om met elkaar verbonden te blijven en nieuwe banden te scheppen. We zoeken vrijwilligers, 'digitale maatjes', die daarbij kunnen helpen. Verder gaan we met dit project uiteraard ook een heleboel activiteiten organiseren waar mensen elkaar in levenden lijve kunnen ontmoeten.

Als dit klinkt als iets dat JMW altijd al doet, dan klopt dat deels, en juist dat vertrouwde en het bekende heeft grote waarde voor ons en de mensen die bij ons komen. We kennen elkaar al heel lang en weten ook van elkaar wat we nodig hebben. Niet alleen hebben we dus aan een half woord genoeg, we delen ook samen een geschiedenis. Maar, we maken natuurlijk ook nieuwe herinneringen met de jongere generaties. Net zoals we nieuwe projecten blijven organiseren voor senioren, zijn we eveneens bezig met het ondersteunen van Joodse jongeren en studenten. Zeker gezien de vaak heftige omstandigheden die ze momenteel kunnen tegenkomen, wil JMW hen ook wat extra steun bieden. Binnenkort meer daarover.

Partners

Net als bij mensen onderling, is het voor organisaties als de onze ook ontzettend belangrijk om goede en vertrouwde partners te hebben. En net als bij oude vrienden is die band in sommige gevallen over een hele lange tijd opgebouwd en ben je een beetje met elkaar verweven geraakt. Toen ik onlangs in het kader van het bijna 80-jarige bestaan van JMW de boeken indook, zag ik bijvoorbeeld dat de relatie tussen JMW en de gemeente Amsterdam bijna teruggaat tot dat allereerste begin.

We waren dan ook verheugd om onder de verschillende bezoekers van de afgelopen maanden onder andere de Amsterdamse wethouder Zorg en Maatschappelijke Ontwikkeling, Alexander Scholtes, te mogen verwelkomen bij JMW. Dit soort werkbezoeken geven ons en de Gemeente een kans om die oude band weer goed aan te halen. En als je elkaar minder goed kent, is het een mooie gelegenheid om een verstandhouding op te bouwen, zoals bij het bezoek van Linda Voortman, Utrechtse wethouder voor onder meer Welzijn en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Het bezoek van minister Mirjam Sterk van Langdurige Zorg, Jeugd en Sport bij het ministerie van VWS was onlangs ook een buitenkansje voor JMW en het nieuwe kabinet om kennis te maken met elkaar. De belangstelling vanuit de lokale en landelijke overheid gaat onder meer uit naar de impact en de nasleep voor de Joodse gemeenschap van de gebeurtenissen op 7 oktober 2023. Zulke ontmoetingen, met medewerkers en cliënten van JMW helpen om bestaande banden te versterken en nieuwe aan te gaan. Ik wens iedereen dan ook een hele goede zomer, gevuld met oude en nieuwe vriendschappen.

Margo Weerts,
directeur-bestuurder JMW

Van je vrienden moet je het hebben

Vriendschap is een overweldigend positief gegeven, zo lijkt het op het eerste gezicht. Toch kan ook dit mooie begrip weleens gecompliceerd worden. Niet voor niets zijn er uitdrukkingen als 'van je vrienden moet je het hebben', of de Engelse variant, 'met vrienden als deze heb je geen vijanden nodig'. Ook het Jiddisch kan er wat van, zoals verderop in dit nummer te lezen is, met bijvoorbeeld: 'Beter een goede vijand dan een slechte vriend'. En anders staan er bij de 10 Ergernissen nog wel wat kanttekeningen bij het thema vriendschap.

Dit soort bedenkingen speelt helaas de afgelopen jaren vaker dan voorheen, denk bijvoorbeeld op het internationale niveau aan de schijnbare breuk tussen 'vrienden' Europa en de VS. Onder vrienden en zelfs binnen families lopen de spanningen steeds vaker op over de gebeurtenissen van 7 oktober 2023 en de nasleep ervan. Zoals Emile Schrijver onder meer stelt in zijn column: zelfs als vriendschappen niet te lijden krijgen onder negatieve reacties van vrienden, dan nog dringt het onderwerp zich te vaak op. Samuel Rottenberg schrijft ook dat hij op school met zijn vrienden liever de hele discussie uit de weg gaat. Toch blijft vriendschap, als je de relationele sfeer erbuiten laat, voor de meeste mensen waar het leven om draait. Het is, behalve de liefde of juist samen daarmee, iets waar veel mensen naar streven.

Dat vriendschap in het Jodendom ook een speciale lading heeft, wordt prachtig uit de doeken gedaan door Irene Zwiep in haar analyse van de Joodse *Bromance*. Ook: hoe Joods was de serie *Friends*, eigenlijk? En hoe bouwde een grotendeels Joodse 'vriendenkring' de Transvaalbuurt in Amsterdam? In het grote interview diept de vermaarde intellectueel en schrijver Ian Buruma uit hoe hij het leven tussen twee werelden navigeert. Ook dat zegt veel over de onderlinge relaties in deze gevoelige tijden. Joods zijn, zegt Buruma, is voor hem altijd net buiten de norm vallen. We moeten maar zo denken: dat maakt het leven en dus ook vriendschappen soms gecompliceerd, maar aan de andere kant juist ook wel interessant.

Deze Benjamin levert kortom weer genoeg aangename en diepgravende lectuur om op te broeden in de zomerzon. Fijne zomer namens de redactie!

Ferry Biedermann, *hoofdredacteur*

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 7.500 exemplaren. Het blad wordt gratis verstuurd binnen Nederland en is ook online te lezen.

U kunt zich kosteloos abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van advertenties. JMW behoudt zich het recht voor om advertenties te weigeren.

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Het volgende nummer, 145, Rosj Hasjana 2026, verschijnt de week van 25 augustus.

Benjamin redactie

Hoofdredacteur: Ferry Biedermann

Redactie: Karien Anstadt, Rico Brentjens, Jessica Polak, Patrick Sternfeld, Jolan Toff

Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW
Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
tel 088 165 22 00
E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl
<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online>

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Illustratie door Jeska Versteegen

Vrienden over Friends en Seinfeld

Kan het nóg Joodser?

TEKST FERRY BIEDERMANN FOTO MAXIM GROUBERT

Het is geen Central Perk, maar het café waar twee Amerikaans-Joodse Amsterdammers hebben afgesproken voor hun wekelijkse *kvetch* is een prima plek om de hyper-succesvolle tv-serie Friends te ontleden. We nemen ook meteen maar dat andere Joodse sitcom-fenomeen uit de jaren negentig mee: Seinfeld - want er zijn best wat verbanden.

Dat Friends, nog steeds een van de meest gestreamde Amerikaanse series, in-en-in Joods is, is veel mensen misschien niet eens opgevallen. Drie van de zes hoofdpersonen zijn weliswaar seculier Joods, maar het komt zelden ter sprake, het is vooral impliciet. In Seinfeld is het Joods-zijn zo mogelijk nog minder aanwezig, maar de Amerikaanse vrienden zijn het erover eens dat die serie toch veel Joodser aanvoelt. Wie zijn deze twee Amerikanen die, onder lichte druk van de Benjamin, bereid zijn hun licht te laten schijnen op deze twee series waarin Joodse en niet-Joodse vriendschappen centraal staan? Het zijn de in New York geboren en getogen journalist en podcastmaker **Jonathan Groubert** en komiek **Greg Shapiro**, bekend van onder meer Boom Chicago en Arjen Lubach. De verwachting was dat Jonathan vooral het Joods-New Yorkse aspect van de series zou kunnen duiden en Greg het Joodse humor aspect. Maar ze zitten vol verrassingen: Jonathan herkent zichzelf helemaal niet in de wereld van Friends, Greg begrijpt het succes van de serie niet. Beiden vinden ze het een weinig originele en grappige show.

Op school met Ross

Maar de echte grote klapper is dat Greg samen met David Schwimmer op de theaterschool aan Northwestern University in Chicago heeft gezeten en hem daar heeft gekend. Dat was niet zo lang voordat Schwimmer een van de hoofdrollen in Friends in de wacht sleepte, de soms wat sjlemielig, beetje klagerige Ross Geller, een van de drie Joodse karakters.

“Ross is duidelijk gebaseerd op Schwimmers eigen ervaring, hoewel hij in het echt helemaal niet zo was,” vertelt Greg. Schwimmer zat een jaar hoger dan Greg en was zelfs een beetje een inspiratie. De acteur was een van

de oprichters van het experimentele Lookingglass Theatre Company, dat nog steeds bestaat. “Dat was supercool en ik deed later dat soort dingen met Boom Chicago, ook al was het in artistiek opzicht appels en peren.”

Toen de serie Friends nog moest beginnen, gonsden er al verhalen over Schwimmers grote doorbraak. “Ik herinner me dat hij niet beschikbaar was voor sommige opvoeringen omdat hij in Los Angeles moest zijn voor het ‘pilot seizoen’, hij zou in een pilot (de eerste aflevering, red.) verschijnen. Toen zagen we Friends en dachten we: dat is toch heel anders dan de artistieke dingen die hij doet,” vertelt Greg.

Wel nam Schwimmer van “al dat tv-geld” een deel mee terug naar Chicago en investeerde het in het theater. “Dat is volgens mij een belangrijke reden dat het Lookingglass Theatre nog steeds bestaat,” zegt Greg.

“Iedereen kent hem alleen van de televisie als dat klagerige, neurotische karakter.”

“We deden toen serieuze, echt intellectuele producties, ik was betrokken bij een opvoering van Riddley Walker (gebaseerd op het boek van Russell Hoban). En ze deden bijvoorbeeld (de Britse theatermaker) Steven Berkoff, heel gedurfd en vooruitstrevend. Schwimmer speelde een ruig Londens straatfiguur op het toneel, maar aan de ande-

Greg Shapiro (l) en Jonathan Groubert

re kant kent iedereen hem alleen van de televisie als dat klagerige, neurotische karakter,” zegt Greg. “Je bedoelt, als die Jood,” vult Jonathan aan.

Gemengd herkenbaar

Was de serie toen die voor het eerst verscheen meteen herkenbaar voor Jonathan, als geboren Joodse New Yorker? “Nee, zeker niet. Nou ja, hij wel, Ross wel. Dat komt denk ik omdat hij er die natuurlijke Joodsheid in legt, maar daar zijn ze in de serie nooit helemaal open over.”

Er kwam wel een Chanoeka-scene in Friends voor, maar de Joodse referenties waren zo zeldzaam dat Jonathan zegt dat hij die aflevering heeft gemist. “Ik denk dat de producers van de serie dat met opzet zo hebben gedaan. Als ik hun was, zou ik het ook zo doen, het ‘Joodsachtig’ maken zonder het zo ver door te voeren dat het de mensen in het Amerikaanse achterland zou tegenstaan,” zegt Jonathan.

Hoewel ze het erover eens zijn dat het notoir-grote appartement in het centrum van New York duidelijk belachelijk was, kon Greg zich destijds iets meer herkennen in de situatie van Friends. “Ik woonde toen net een tijdje in New York, en Central Perk (het café in de serie) en jong zijn in New York toentertijd waren wel een beetje herkenbaar.”

Echter, de tekst van de titelmelodie was voor hem niet zo relevant. Greg citeert — *So no one told you life was going to be this way. Your job's a joke, you're broke, your love life's*

DOA. It's like you're always stuck in second gear, when it hasn't been your day, your week, your month, or even your year. — en Jonathan klapt vier keer, zoals in de tune.

“Nee, zo voelde ik dat toen niet, dat het leven zo zwaar was,” zegt Greg. “En het was al helemaal niet zo slecht voor de hoofdpersonen in de serie.” Dat levert een discussie op over de relatieve posities in het leven van de vriendengroep in Friends en Seinfeld. In Friends waren ze jonger en begonnen ze net aan hun carrière. In Seinfeld waren de personages wat ouder en vaak wel een beetje “losers”.

Seinfeld was ook duidelijk de ‘Joodsere’ serie van de twee. Beide series werden bedacht door Joodse schrijvers en grotendeels ook door Joden geproduceerd. In Seinfeld waren ook nog eens alle hoofdrolspelers Joods. Ondanks dat het dus nooit overduidelijk ter sprake komt, spelen de series erg in op het Joodse leven in New York. Of hebben de schrijvers dat een beetje te veel ‘verjoodst’?

“Ik denk dat iedereen die in New York City woont de aanwezigheid van de Joodse cultuur om zich heen ziet, de hele tijd,” zegt Jonathan. “Zelfs op manieren die ze misschien zelf niet eens helemaal merken omdat de Joodse cultuur zo is geïntegreerd in de stad. Het is absoluut heel goed mogelijk dat er mensen in New York wonen, of ergens anders, die een bagel eten en niet beseffen dat dit typisch Joods is.”

Impliciet Joods

En die Joodse ‘vibe’ dus in de series? Ja, die is er, beamen ze beiden, en die kwam veel meer naar voren in Seinfeld

dan in Friends. Greg: “Het is heel normaal, er zijn heel veel niet-Joden die niet alleen bespreken waar je de beste bagels kan krijgen, maar ook zeggen, ‘hier krijg je de beste schmear’ (creamcheese). Terwijl ze niet eens weten dat het een Jiddisch woord is.” Jonathan voegt toe: “Al die mensen die in die lange rij voor Katz’s deli staan voor een pastrami sandwich zijn echt niet allemaal Joods.”

Maar, is er toch iets specifiek Joods aan dat thema vriendschap en de manier waarop dat in Friends en Seinfeld is verwerkt? Greg keert het om en zegt dat de rol van Ross het logisch maakte dat hij in de serie Joods was. “Als er één hoofdpersoon moest zijn die intellectueel, hoogopgeleid, maar ook een beetje meer romantisch en gevoelig was, dan lag het voor de hand om die Joods te maken.”

Central Perk, het Friends cafe, door Ilse Orsel via Unsplash

Voor Greg was een van de herkenbare dingen aan Friends juist dat het zo’n gemengd gezelschap was, het ging voor hem haast over assimilatie. “Dat vond ik wel mooi om te zien – een Italiaanse jongen, een blonde Amerikaanse, Joodse vrienden, allemaal samen. Dat was mijn beleving toen ik in Chicago opgroeide en ook toen ik naar New York kwam. Ik was niet op zoek naar die Joodse ervaring.” Jonathan: “Dat was de realiteit van het seculiere Joodse leven in New York, je had natuurlijk veel niet-Joodse vrienden omdat het zo gemêleerd is.” Hij vertelt over hoe de feestdagen ook vaak samen met niet-Joodse vrienden gevierd werden. “Iedereen was heel open over het Joods-zijn, niet zoals hier, waar je soms maanden kan omgaan met iemand zonder dat je weet dat diegene Joods is.”

Desondanks merken ze beiden op dat een aantal belangrijke vriendschappen die blijvend bleken, juist met Joodse vrienden zijn. “Ik heb maar een paar innige vriendschappen, en dat zijn toevallig of niet toch Joodse vrienden,” zegt Greg.

“Vooral die relativierende zelfspot is erg grappig.”

Jonathan beaamt dat, zeker in de Amerikaanse context. “De niet-Joodse vrouw van een van mijn vrienden zei dat, tot ze in New York kwam en met Joden begon uit te gaan, ze niet wist dat mannen ook praten.” Het succes van de series is uiteindelijk vooral aan een ding toe te schrijven, zegt Jonathan: “Joden hebben humor, vooral die relativierende zelfspot is erg grappig.” Wat dat betreft is Seinfeld opnieuw Joodser dan Friends. In Friends komt alles nog goed, het is veel meer ‘feel-good’. Seinfeld, daarentegen vertegenwoordigt de echte Joodse humor, waarin het juist grappig is hoe fout alles gaat. Als Greg opstaat om weg te gaan, roept Jonathan hem nog een laatste citaat uit de Friends jingle na: “I’ll be there for you.” Greg grinnikt, “Because I’ll be there for you too.” •

10% Ledenvoordeel

Executeur.nl wikkelt uw nalatenschap af precies zoals u dat wenst.

De spelregels van het erfrecht zijn complex. Wij ontzorgen uw nabestaanden in moeilijke tijden.

- Benoeming in testamenten en levenstestamenten
- Deskundige afwikkeling en advies

Neem contact op met Klaas Zondervan:
info@executeur.nl of **085 - 060 42 43**

Klaas Zondervan

www.executeur.nl

Israël 78 jaar Ons thuis

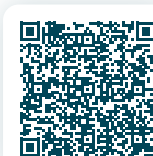
Vier Israël's 78e verjaardag met een uniek certificaat.

Ter gelegenheid van Israël's 78e verjaardag én 125 jaar JNF is er een nieuw, **exclusief jubileumcertificaat**, afgewerkt met een bladgouden rand. Dit bijzondere collectors item is het hele jaar door verkrijgbaar.

Geef meer dan een geschenk! Geef een **symbool van verbondenheid** met ons Joodse thuisland en de Israëlische bevolking.

Schenk jezelf of een dierbare dit bijzondere certificaat en draag daarmee direct bij aan het **herstel en behoud van de JNF bossen**.

Donatie per certificaat: vanaf €125 (excl. verzendkosten).

Bestel hier!

*Beperkte oplage

www.jnf.nl/125jaarjnf

Balanceren tussen twee werelden

De open blik van Ian Buruma

TEKST MARGALITH KLEIJWEGT FOTO MERLIJN DOOMERNIK

Ian Buruma, internationaal vermaard schrijver en essayist, groeide op als kind van een Brits-Joodse moeder en Nederlandse vader, in een wereld waarin Joods-zijn tegelijk vanzelfsprekend en ambigu was. Zijn familiegeschiedenis laat zien hoe het leven tussen twee culturen een subtiele balans vereist: je aanpassen aan de omgeving, terwijl je jezelf niet verliest.

Buruma staat erom bekend dat hij complexe onderwerpen toegankelijk weet te maken. Of het nu gaat om geopolitieke kwesties, de Europese cultuurgeschiedenis of morele dilemma's; steeds weet hij verschillende werelden op een heldere en aansprekende manier met elkaar te verbinden.

Hij heeft een kosmopolitische blik: Buruma beweegt zich moeiteloos tussen Oost en West, tussen verleden en heden en laat zien hoe ideeën, culturen en mensen elkaar beïnvloeden. Reizen en schrijven zijn voor hem een manier van leven, het ambacht zelf kost hem nog steeds weinig moeite. Genieten van 'de oude dag' is er voor de vierenzeventigjarige Buruma niet bij, zo lang het kan blijft hij onverstoort doorwerken.

Onlangs verscheen zijn nieuwe boek: *Blijf in leven, Berlijn 1939-1945*, waarin hij het dagelijks leven van gewone Berlijners tijdens de oorlog beschrijft, verweven met de ervaringen van zijn vader die als dwangarbeider in Duitsland te werk was gesteld. "De vraag die ik in het boek stel, is: hoe is het om fatsoenlijk te blijven in een onfatsoenlijke samenleving," zegt Buruma. Onderkoeld vervolgt hij: "Dat lijkt me nog steeds een heel actueel thema."

Een ander beloofd land

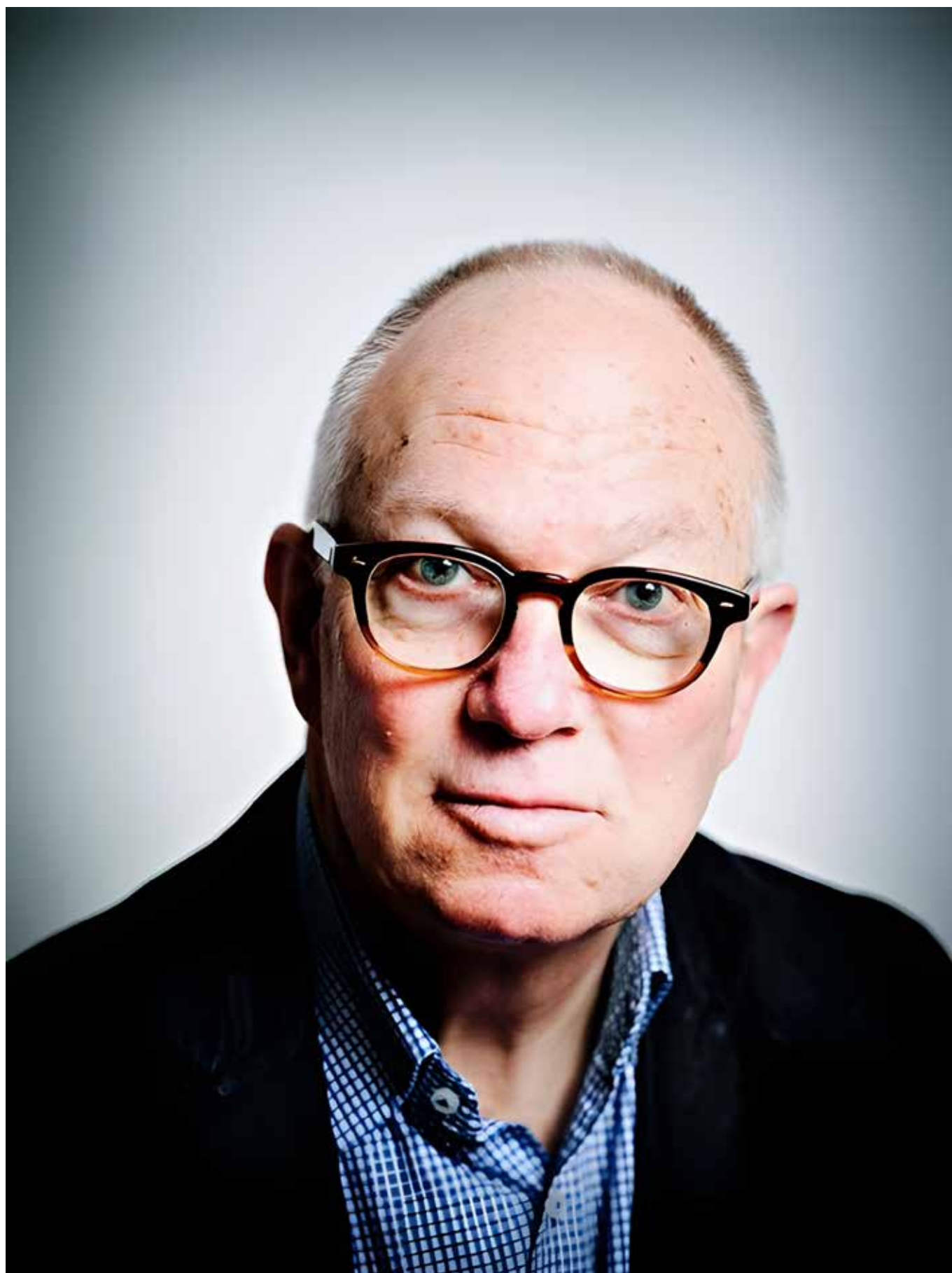
Tijdens een van zijn regelmatige bezoeken aan Nederland – onder andere om zijn uitgever te spreken en vrienden te

zien – maakt Buruma dit keer ook tijd voor de Benjamin.

Ons gesprek draait vooral om een eerder boek: *Hun beloofde land*, een liefdevolle en nauwkeurige vertelling over het leven in het interbellum in Engeland.

Zijn grootouders, Bernard Schlesinger en Winifred Regensburg, waren de in Londen geboren kinderen van Duits-Joodse immigranten en behoorden tot de hogere middenklasse. Terwijl grootvader Bernard nog een Joodse opvoeding had genoten, was er van dat Joods-zijn in de tijd dat Wendy, de moeder van Buruma, opgroeide niet veel tastbaars meer over. Bernard en Winifred waren dankbaar om in Engeland te mogen wonen, wat zij onder andere lieten blijken door zo Brits mogelijk te leven. In het gezin Schlesinger werd geen Chanoeka gevierd, maar stond er wel met kerst een uitbundige kerstboom in huis. In *Hun beloofde land* schrijft Buruma met lichte ironie: "Alles wat met kerst te maken had leek een tikkeltje overdreven, in elk geval overdadiger dan wij thuis in Nederland gewend waren... Eén ding was duidelijk, dit was een familie die Kerstmis serieus nam."

Hun beloofde land, gebaseerd op de uitgebreide briefwisseling tussen zijn grootouders, is een uitzonderlijk en inspirerend boek dat alom werd geprezen om zijn literaire kwaliteiten, subtiele toon en intellectuele eerlijkheid. Het persoonlijke verhaal wordt steeds verbonden met bredere culturele patronen. Dat maakt het boek zo sterk.

In Buruma's Engels-Joodse familie draaide veel om *Bildung*: persoonlijke ontwikkeling, muziek en literatuur. Die nadruk op cultuur en intellect was niet alleen een vorm van zelfontplooiing, maar ook een strategie om je plaats in de niet-Joodse samenleving te bevechten. Zijn grootouders waren zeer Brits in hun dagelijks leven, maar hun denkbeelden waren sterk beïnvloed door de Duitse Verlichting. Vooruitkomen hing samen met opleiding, zelfdiscipline en culturele vorming. Dat ideaal werd van generatie op generatie doorgegeven. Buruma volgde die aanmoediging tot intellectuele ontwikkeling, al speelt hij zelf geen instrument. Muziek speelt zeker een belangrijke rol in zijn leven, hij luistert er veel en graag naar. Zijn jongste dochter is inmiddels een begaafd violiste – iets waar zijn moeder en grootmoeder ongetwijfeld trots op zouden zijn geweest.

Jood in een niet-Joodse omgeving

De vraag hoe je je als Jood verhoudt tot een niet-Joodse omgeving, en de ambivalentie die dat met zich meebrengt, vormt een van de rode draden in *Hun beloofde land*. Wanneer je tot een minderheid behoort, zul je altijd moeten nadenken over je verhouding tot de meerderheid, meent Buruma.

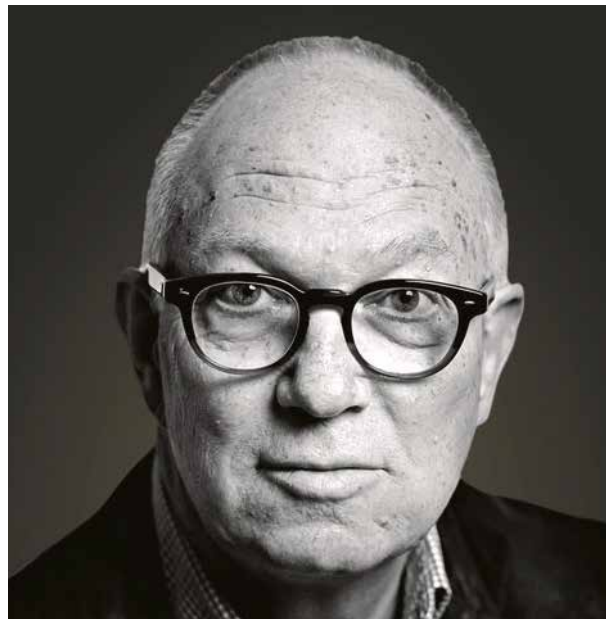
Het is volgens hem geen toeval dat veel kunstenaars en schrijvers tot een minderheid behoren. In Europa zijn dat vaak mensen met een Noord-Afrikaanse achtergrond, Joden, homoseksuelen of vrouwen: groepen die al op jonge leeftijd gedwongen worden na te denken over hun positie in de maatschappij, omdat die niet vanzelfsprekend is.

Niet bij de meerderheid horen heeft ook voordelen, vindt hij. Een buitenstaander kijkt met meer afstand, meer observerend naar de samenleving. Een houding die hem goed past en die hij herkent bij schrijvers met wie hij zich verwant voelt. Zoals de schrijver Joseph Roth en de essayist Alfred Kerr, intellectuelen die een tussenpositie hadden en leefden op de culturele breuklijnen van hun tijd.

“Wel de neurosen”.

Buruma groeide op in Den Haag als zoon dus van een Brits-Joodse moeder en een Nederlandse vader. In religieuze en culturele zin kreeg hij weinig mee van het Jodendom. “Wel de neurosen”, herinnert hij zich, “want er werd altijd gesproken over wat ons anders maakte, zonder dat daar een duidelijk antwoord op was.” De Holocaust was op de achtergrond aanwezig.

Wie als Jood de oorlog had overleefd, behoorde in Den Haag vrijwel zonder uitzondering tot de zogenoemde *Haute Juiverie*: de hogere middenklasse, vertelt Buruma.

Hij zat op het Nederlandsch Lyceum, een enigszins bekakte school waar veel Joodse kinderen uit die kring naartoe gingen. Juist omdat de school niet religieus was. “Als ik nu naar oude klassenfoto's kijk,” zegt hij, “zie ik dat er vier Joodse leerlingen op de vijftien zaten. Daar werd in die tijd niet over gesproken, ik heb het me pas later gerealiseerd.”

Thuis ging het Joods-zijn zelden over religie of traditie, maar vooral over de vraag of je erbij hoorde — of juist niet, iets waarvan zijn moeder goed beseftte hoe weinig vanzelfsprekend het was. Zij was, zoals hij het zelf noemt, “een Leon Uris-Jood”: gevormd door boeken als *Exodus*, die zij gretig las en die een heroïsch, emotioneel beeld van Joods-zijn uitdroegen.

De grootouders van Buruma, bij wie hij als kind regelmatig en met veel plezier ging logeren, waren voor de vorm wel lid van de liberaal-Joodse gemeente, maar ze gingen toen hij klein was nooit naar sjoel. Dat kwam later pas, aan het eind van hun leven bezochten ze de liberaal-Joodse synagoge in Oxford.

In zijn familie werden er ook nauwelijks Joodse woorden gebruikt zoals wij die in Amsterdam gewend zijn – zelfs geen *mazzeltov* als er een glas kapot viel. Dat dit in Amsterdam wél gebruikelijk was, en is, verklaart Buruma uit een andere geschiedenis: hier in Amsterdam bestond een hechte Joodse buurt, waar veel Jiddisch werd gesproken, er waren zelfs woorden zoals *majem*, *gotspe* en *mazzel*, die ook door niet-Joodse Amsterdammers werden overgenomen. In Londen woonde de Joodse bourgeoisie op afstand van het proletariaat, ze was sterk geassimileerd en cultureel Brits.

Blik van de buitenwereld

De familie van Buruma kwam relatief goed door de oorlog, de meeste familieleden konden al voor de machtsovername door de nazi's uit Duitsland vertrekken. Desondanks waren zijn grootouders heel bezorgd over de ontwikkelingen onder het bewind van Hitler.

Al in 1939 vingen zijn grootouders twaalf Joodse kinderen uit Berlijn op die met het Kindertransport naar Engeland waren gereisd. Winifred en Bernard richtten in Highgate, Noord-Londen, een tijdelijk hostel in waar de kinderen konden wonen en naar school gingen. Met al hun protegés hielden ze hun verdere leven contact.

Dit initiatief laat zien dat de Joodse identiteit niet alleen door afkomst wordt bepaald, maar ook door omstandigheden en betrokkenheid bij anderen en uit afschuw over wat er in Duitsland gebeurde. Bernard, in een van zijn brieven: “Wat een zegen dat we erin geslaagd zijn om twaalf kinderen uit de handen van die schoften te redden.”

Overigens ondervond grootvader Bernard zelf ook hoe diepgeworteld antisemitisme was: toen hij werd afgewezen voor een baan als kinderarts in een Londens ziekenhuis, noteerde hij in zijn brieven hierover het getal ‘45’ de familiecode voor Joods. Uiteindelijk kreeg hij in 1927 een tijdelijke aanstelling ondanks, schreef grootmoeder Winifred aan haar ouders: “Een antisemitische samenzwering onder een groot deel van het personeel.”

Ondanks hun verregaande aanpassing aan het Britse leven, hebben zijn grootouders nooit overwogen zich niet langer Joods te noemen. Volgens Buruma had dat alles te maken met trots — en met de blik van de buitenwereld. “De buitenstaander zal je altijd als Jood blijven zien,” zegt hij. “Zelfs als je christen wordt, betekent dat niet dat je omgeving je ook als niet-Joods zou beschouwen.”

Het was belangrijk om je zoveel mogelijk aan te passen, niet op te vallen, “erbij te horen”. Engels te spreken zonder accent, je leven in te richten volgens de normen van de meerderheid. Maar je tot het christendom bekeren zou hebben gevoeld als een verloochening van hun achtergrond. Ze waren als Jood geboren en die identiteit hoorde bij hen.

“Joods-zijn is voor hem meerlagig en historisch gegroeid.”

Buruma komt nog even terug op het woord “bekeren”. Misschien is het een vooroordeel, zegt hij, maar je bekeren tot het christendom ziet hij toch een klein beetje als verraad: “Omdat het christendom nu eenmaal een erg vijandige geschiedenis heeft tegenover het Jodendom.” Dat spanningsveld — tussen aanpassen en jezelf niet verloochenen — is volgens Buruma kenmerkend voor assimilatie.

“Een gedeelde geschiedenis, een bepaalde reflex, een antenne voor antisemitisme.”

Wat blijft er nog van Joods-zijn over als je helemaal assimileert, vraag ik. Een eenduidig antwoord hierop bestaat niet, zegt hij. Misschien een gedeelde geschiedenis, een bepaalde reflex, een antenne voor antisemitisme. Religieuze Joden zouden zeggen dat zonder geloof het Jodendom ophoudt te bestaan, maar voor Buruma is dat geen sluitend antwoord. Joods-zijn is voor hem meerlagig en historisch gegroeid, verbonden met het besef altijd net een beetje buiten de norm te vallen.

Binnen zijn familie ging iedereen anders met de Joodse achtergrond om. Zijn oom, de beroemde filmregisseur John Schlesinger, ging nog wel naar sederavonden, de jongere broer had er niets mee en zijn tante Hilary was meer op zoek naar christelijke vormen en kwam uiteindelijk uit bij de streng katholieke Opus Dei. “Ik ben erg op haar gesteld en zie haar nog vaak. Als ik aan haar vraagt waarom dat christelijke en nooit het Jodendom, antwoordt ze: “Omdat we daar thuis niets van hebben meegekregen.” Naar mijn idee is dat een ontwijkend antwoord want van het christendom heeft ze ook niets meegekregen.”

Deze uiteenlopende keuzes binnen zijn eigen familie illustreren voor Buruma dat de Joodse identiteit niet iets vastomlijnds is. Ambivalentie hangt samen met assimilatie - dat geldt voor alle soorten immigranten. Een Italiaan in New York kun je na vier generaties geen Italiaan meer noemen. “Wat dat betreft zijn de Joden de grote uitzondering,” zegt hij. Dat komt ook door de aard van de godsdienst die sterk gemeenschapsgericht is. Je hoort er bij of niet, je wordt erin geboren.

Die gemengde gevoelens ervaart hij zelf ook. “Aan de ene kant voel je dat het iets heel moois is dat het Jodendom, ondanks alle moeilijkheden, zo lang stand heeft gehouden. Maar de voorwaarden betekenen ook dat je niet met iemand buiten de gemeenschap zou moeten trouwen, iets wat mijn moeder wél deed. Om daar tegen te zijn zou absurd zijn in mijn geval.”

Zijn Joodse achtergrond heeft hem ook een scherp oog voor menselijk gedrag gegeven, plus het vermogen zich makkelijk aan te passen. “Misschien heeft mijn achtergrond me een bepaalde ontvankelijkheid gegeven, een open blik.” Het is juist die dubbelheid — trots en kritiek, verbondenheid en afstand — die de Joodse identiteit betekenis geeft. •

10x ERGERNISSEN

Over vriendschap

Jolans relatie met zijn vrienden is zo goed dat hij maar weinig ergernissen heeft. Ze zijn daarom aangevuld *with a little help from his friends* van de redactie en elders.

- 1 Ik doe altijd moeite om iemand op zijn verjaardag een mooi cadeau te geven. Maar een vriendin van mij komt als ik jarig ben altijd met iets goedkooops aanzetten.
- 2 Als mijn vrienden komen eten, doe ik mijn uiterste best om iets lekkers te maken. Als je bij hen komt is er nauwelijks aandacht aan besteed of laten ze een pizza bezorgen.
- 3 Een jarenlange vriendschap die als een nachtkaars uitgaat omdat de nieuwe partner van je vriend je niet mag. Het kan ook gebeuren dat als een vriend een nieuwe partner krijgt hij weinig meer van zich laat horen.
- 4 Op een gegeven moment kom je tot de conclusie dat je niet zoveel meer hebt met iemand. Maar uit een soort van traditie wil je de vriendschap niet verbreken.
- 5 Het contact moet altijd van mij komen. Het initiatief gaat zelden of nooit van de ander uit.
- 6 Je gaat met vrienden op vakantie. Je denkt ze goed te kennen en hebt duidelijke afspraken gemaakt. In de praktijk echter gaat het heel moeizaam en lopen de spanningen op. Dit doe je nooit meer.
- 7 De relatie verwatert als vrienden, die je vroeger regelmatig sprak, nu het contact via WhatsApp onderhouden.
- 8 Een vriend is heel handig en laat dit graag altijd aan iedereen weten. Je vraagt zijn hulp bij een lekkage. Kort daarna bleek dat er toch een professional aan te pas moest komen ...
- 9 Ik hoorde toevallig dat vrienden een feestje hebben gegeven waar ik niet voor was uitgenodigd. Ik probeer uit te vissen of het feest leuk was. Gelukkig was er niet zoveel aan.
- 10 Een vriendin van mij heeft een nieuwe vriend. Ik vind hem stug, afstandelijk en weinig geïnteresseerd. Later vraagt zij wat ik van hem vind. Ik zeg dat het een hele leuke man is... •

FOTO: PATRICK STERNFELD

Ondersteuning bij antisemitisme en onveiligheid

Word je geconfronteerd met antisemitisme, maak je je zorgen om de veiligheid van jezelf of je omgeving, of heb je behoefte om gewoon even te praten? Je staat er niet alleen voor.

Bij JMW luisteren we naar jouw verhaal en bieden we ondersteuning aan iedereen met een Joodse achtergrond die geraakt wordt door antisemitisme, spanningen of gevoelens van onveiligheid. Soms helpt het om ervaringen te delen, vragen te stellen of samen te zoeken naar rust en houvast.

Of het nu gaat om een ingrijpende gebeurtenis of een klein moment dat blijft hangen: neem gerust contact met ons op. Onze gespecialiseerde maatschappelijke medewerkers denken met je mee en bieden een luisterend oor in een veilige en vertrouwde omgeving.

JMW biedt ondersteuning, begrip en betrokkenheid wanneer het nodig is.

Meer informatie of behoefte aan een gesprek?

Neem contact op met ons spreekuur via spreekuur@joodswelzijn.nl of bel ons spreekuur op werkdagen van 09.00 tot 13.00 uur via **088 - 165 22 00**.

Steun de Benjamin met een donatie

Zie het
formulier
op
pagina
46!

De Joodse *bromance*

“Meer dan de liefde van vrouwen..”

TEKST IRENE ZWIEP

“Egidius, waar ben je gebleven?” De onbekende schrijver van deze bekende middeleeuwse dichtregel mist zijn maatje. “Ik verlang naar je, makker van me. Jij koos de dood en liet mij het leven. Dat was nog eens goed gezelschap!” Zonder vriendschap geen verlies, en zonder verlies geen literatuur.

Van Gilgamesj en Enkidoe tot Bassie en Adriaan – met vrouw en kinderen ga je naar de Efteling, met je Vriend ga je op Avontuur, het Leven tegemoet. Totdat de dood ertussen komt. Dan vloeit er geen bloed meer, dan vloeien er tranen. *Mannentranen*, die doen het altijd goed bij het grote publiek. Neem David en Jonathan, de herder en de koningszoon, verknocht in voor- en tegenspoed.

Een woord voor ‘vriendschap’ kent het oude Hebreeuws niet, maar de manier waarop de Tenach hun band probeert te verwoorden, is weergaloos. “De ziel van Jonathan,” lezen we, “was verknoopt met de ziel van David, en hij kreeg hem lief als zichzelf.”

Wanneer Jonathan sneuvelt in de bergen van Gilboa, barst David uit in een klacht waar de Egidius-dichter nog een puntje aan kan zuigen. “Bedroefd ben ik, om jou, Jonathan, mijn broer. Je was me zo aangenaam. Wonderbaarlijk was je liefde, meer dan de liefde van vrouwen.”

*“Hardcore bromance,
in de schaduw van de
wet van Mozes.”*

“Vergeet dat tamme, Hollandse ‘goede gezelschap,’ als in: samen naar Ajax, mountainbiken en bierproeven. En het klopt dus ook niet dat de Bijbel homoseksualiteit zou gedogen, als in: het kan wél, kijk maar, Koning David deed het ook met mannen.”

Het magische woord is hier natuurlijk ‘wonderbaarlijk,’ het wonder van intimiteit zónder de lichamelijke verwarring waar de gemiddelde man-vrouw relatie op stukloopt. Echte mannenliefde, maar geen mannenseks. Diep persoonlijk (“kreeg hem lief als zichzelf”), familiaal (“Jonathan, mijn broer”), en dus “meer dan de liefde van

vrouwen,” want über-hecht maar altijd kuis. Hardcore *bromance*, in de schaduw van de wet van Mozes.

Bromance in de Talmud

Neem Rabbi Jochanan en Reesj Lakiesj, de geleerde en de vechtersbaas. De één, aldus de Talmoed, de mooiste rabbijn van allemaal, als een zilveren kelk gevuld met granaatappelzaad, omkranst met rode rozen. De ander een ruwe bolster zonder blanke pit.

Op een dag ziet Reesj Lakiesj de baardloze Jochanan zwemmen in de Jordaan. Wat een lekker ding, denkt hij, en duikt het water in. De rest is geschiedenis, het verhaal van twee mannen die het nooit snel eens werden, waardoor de leer, *talmoed torah*, zou bloeien. De seks wordt geparkeerd door Reesj Lakiesj met Jochanans zus (ook niet te versmaden, aldus haar broer) te laten trouwen. Maar helaas, ook hier gaat het mis.

Na een tactloze opmerking van Jochanan over het gewelddadige verleden van zijn vriend, verliezen de twee elkaar. Zelfs wanneer Reesj Lakiesj ziek wordt, laat Jochanan zich niet verzoenen. Pas wanneer zijn zwager sterft, beseft hij wie en wat hij heeft verloren, en wordt hij gek van verdriet.

“Waar ben je, Bar Lakiesj, waar ben je toch?” zijn zijn laatste woorden. Meer dan de liefde van vrouwen, noemt de Bijbel zo’n mannavriendschap. *O chevroeta, o mietoeta*, zegt de Talmoed: óf samen leren, óf de dood.

Toch is dit verhaal meer dan een illustratie van de strenge rabbijnse leerplicht. Het gaat evenzeer over het wezen van vriendschap, op het kruispunt van aantrekken en afstoten, verwantschap en rivaliteit, kracht en zwakte, liefde en wrok. *Bromance* in de *beet midrasj*, en hartverscheurende literatuur.

Interreligieuze vriendschap

Neem, ten slotte, Moses Mendelssohn en Gotthold Ephraim Lessing. De één de zoon van een Tora-schrijver, de ander opgegroeid in een domineesgezin. Ze ontmoeten

elkaar als twintigers, en het verhaal gaat dat ze in die tijd vooral hun liefde voor schaken deelden.

In de jaren die volgen worden ze het boegbeeld van de Berlijnse Verlichting. Samen publiceren ze over literatuur, filosofie, en schoonheid, over rede en religie, over mens-zijn en burgerschap. Maar bovenal belichamen ze het verlichte ideaal van vriendschap: de ontmoeting van persoonlijkheden *voorbij* de individuele verschillen. Jood of christen, dat was maar een kwestie van biografie. Wat telde was de fundamentele verbondenheid tussen mensen (oké, mannen), die elkaar vonden in de Religie van de Rede.

is uitgefilterd, zonder ooit helemaal te doven. En dat maakt die verbintenis, meer dan de erotische 'liefde van vrouwen', zo effectief.

In een liefdesrelatie, zo wil de traditie, worden de geliefden één: eind goed, al goed. En dat is saai, vandaar al die verhalen over gedoemde koppels (Romeo en Julia, Jack en Rose op de Titanic) die elkaar na veel gedoe toch niet krijgen.

Vriendschap, daarentegen, viert de overeenkomsten maar behoudt de verschillen. Een perfecte mix van eros en afstand – intimiteit, zonder jezelf te verliezen.

*Davids
afscheid van
Jonathan,
Rembrandt
van Rijn,
1642*

Lessing vereeuwigde zijn vriend in het toneelstuk *Nathan der Weise* (1779), waarin hij op zoek ging naar de mens achter de Jood. Mendelssohn, op zijn beurt, verdedigde Lessings postume reputatie in een lange brief *An die Freunde Lessings* (1786), waarin hij betoogde dat zijn vriend nooit atheïst was geworden, maar God-de-Vader altijd trouw was gebleven.

*“Geen lovers dus, David
en Jonathan, maar
ouderwetse besties.”*

Het was, kortom, een vriendschap die de biografische verschillen ruimhartig erkende, om ze vervolgens theatraal te overstijgen. Exemplarische tolerantie? Ja, dat ook, maar bovenal een kwestie van respect en nieuwsgierigheid. Kom daar maar eens om, vandaag de dag. De klassieke *bromance*, zo laten deze voorbeelden zien, is een vorm van vriendschap waar de eros grotendeels

Geen *lovers* dus, David en Jonathan, maar ouderwetse *besties*. Waardoor hun zielen ooit zo innig “verknoopt” raakten, zullen we wel nooit weten. De Schrift zwijgt erover, en zo hoort het ook. Gevraagd naar het geheim achter zijn vriendschap met Étienne de la Boétie, kwam de beroemde Franse essayist Montaigne (1532–1592) niet verder dan: “Omdat hij het was. Omdat ik het was.” Daar heb ik niets aan toe te voegen.

Of toch, één klein dingetje misschien. Want waar zijn de vrouwen? Zou je naar aanleiding van Ruth en Naomi een vergelijkbare beschouwing kunnen schrijven? Of kom je dan al snel uit bij *Sex and the City* en *Gooische Vrouwen*: vier vriendinnen, veel Chardonnay, smachten naar romance, zuchten om relaties, openlijke steun en verkapte rivaliteit. Vrouwenvriendschap die draait om mannen, alsof we mentaal nog in de harem zitten ... dat kan toch niet het hele verhaal zijn? Hoog tijd, kortom, voor een themanummer over *sisterhood!* •

Irene Zwiep is hoogleraar Hebreeuwse, Aramese en Syrische talen en culturen aan de UvA

Jiddische vriendschap

Wie kent niet de nu wat gedateerde ‘typisch Joodse’ moppen met het vriendenkoppel Sam en Moos? Vriendschap speelt een grote rol in de oude Joodse en Jiddische cultuur. Vaak, zoals bij Sam en Moos, gaat het om elkaar voor de gek te houden,

soms wordt de spot gedreven met de buitenwereld. Maar er zit altijd veel humor in en soms ook een beetje wijsheid. Hieronder, voor de liefhebbers, een kleine verzameling Jiddische spreuken over vriend- en soms ook vijandschap.

A broeder a soyne iz a soyne afn lebn

— Als je vriend je vijand wordt, blijft hij levenslang je vijand

A "toyv làkoyl" iz a "ra làkoyl"

— Een allemansvriend is een niemandsvriend

An alter fraynr iz besser vie naye tsvey

— Beter één oude vriend dan twee nieuwe

Der oreman hot veynig faynt, der raycher hot veyniger frant

— Een rijke man heeft minder vrienden dan een arme man vijanden

In dem sjpiegel zet itlecher

zayn bestn fraynt

— In de spiegel ziet ieder zijn beste vriend

Besser a goete soyne eyder

a sjlechter fraynt

— Beter een goede vijand dan een slechte vriend

Hitn zol men zich far die

fraynt, niet far die faint

— Hoed je voor je vrienden en niet voor je vijanden

Foen sjolem vegn meg men afile a lign zogn (aber Sjolem tor keyn lign niet zogn!)

— Omwille van de lieve vriendschap mag men zelfs liegen (maar de lieve vrienden moeten de waarheid spreken)

Oyf a tseressene frayntsjaft ken men keyn late niet leygn

— Een verbroken vriendschap is niet meer recht te breien.

BRON: "JIDDISCHE LEVENSWIJSHEID" VAN HANAN J. AYALTI, VERTAALD DOOR NICO POLAK. ILLUSTRATIES MS DESIGNER AI

Vrienden in lastige tijden

TEKST SAMUEL ROTTENBERG

Het is voor niemand eenvoudig om tegenwoordig met elkaar te praten over het Jodendom en het Midden-Oosten. Voor jongeren die op school overwegend omgeven worden met een anti-Israël sentiment is het al helemaal moeilijk. De 15-jarige Samuel Rottenberg schrijft over het uit de weg gaan van de discussie en zich maar stilhouden.

Als Nederlandse Jood merk ik dat mijn vriendschappen met niet-Joden in deze tijd niet altijd meer vanzelf gaan. Sinds 7 oktober 2023 heb ik vaak het gevoel dat ik me moet verantwoorden voor de Israëlische regering, simpelweg omdat ik Joods ben. Gesprekken over het conflict in het Midden-Oosten krijgen al snel een harde lading en liggen voor mij een stuk gevoeliger dan voor anderen. Ook omdat ik van Israël houd, van het land, de cultuur, de mensen en de taal. Dat schuurt. Waarom word ik hiermee geconfronteerd, terwijl anderen er makkelijker buiten kunnen blijven? Zodra ik iets vertel over het Jodendom, komt bijna standaard de vraag: ‘Hoe denk jij eigenlijk over Israël?’ Of het nou een vriend, een leraar of een buurman is, het komt telkens terug.

“Bepaalde onderwerpen ga je liever uit de weg.”

Soms merk ik ook dat een heftige discussie mijn beeld van iemand verandert. Wanneer iemand uitspraken doet die zo ver van mijn eigen mening afstaan, voelt het alsof er een breuk ontstaat. Je neemt elkaar minder serieus en bepaalde onderwerpen ga je liever uit de weg, omdat ze toch weer bij Israël uitkomen.

Om dit soort discussies te vermijden, houd ik me tegenwoordig vaker stil als het gesprek die kant op gaat. Maar... soms kan ik het toch niet laten.

Vorige zomer ging ik met een aantal vrienden naar een huisje in Friesland. Op de tweede ochtend voeren we met een klein motorbootje naar een nabijgelegen dorpje met zo'n 280 inwoners. Eenmaal aan wal liepen we naar een winkeltje om ontbijt te halen. Plotseling zagen we een huis waarvan het raam volledig bedekt was met vlaggen en posters: een Trump-poster met een MAGA-pet, een Friese vlag, een Amerikaanse vlag en een nog grotere Israëlische vlag.

Mijn niet-Joodse vrienden concludeerden meteen dat er wel Joden moesten wonen. Ik probeerde nog uit te leggen dat die kans klein was, in zo'n klein en gereformeerd dorp. Maar ze geloofden me niet en bleven bij hun idee. Het was een kansloze discussie. Ik zuchtte en we liepen het winkeltje binnen.

“Van neutraal onderwijs of een objectieve presentatie van het conflict is niet echt sprake.”

En ergens is het ook niet zo vreemd dat mijn niet-Joodse vrienden zulke beelden hebben. Op school zie ik hoe het conflict vaak wordt neergezet. De muren zijn meerdere keren beplakt met oproepen om de rode-lijn demonstratie bij te wonen en sommige docenten lopen rond met *keffiyehs*. Van neutraal onderwijs of een objectieve presentatie van het conflict is niet echt sprake. Tegelijk merk ik dat de aandacht onder leerlingen steeds verschuift. Zo valt me op dat sinds een paar maanden op onze school ‘de obsessie’ met Israël meer verschoven is naar de afkeer richting Trump. En dat vind ik eerlijk gezegd best wel prima. •

Illustratie gemaakt met Microsoft Designer AI

Literaire kritiek en bedelbrieven

De 'verderfelijke' vriendschap tussen Roth en Zweig

TEKST KARIEN ANSTADT

Het tijdperk van vriendschap door middel van brieven lijkt tot de geschiedenis te behoren. Maar als er iets is waardoor je een bijzonder inzicht in een vriendschap krijgt, dan is het wel een persoonlijke briefwisseling. Een van de meest beeldende voorbeelden is die tussen de twee beroemde Duitstalig Joodse schrijvers Joseph Roth en Stefan Zweig.

In de jaren twintig van de vorige eeuw had Stefan Zweig (1881 – 1942) al internationaal faam verworven bij een groot publiek met zijn novellen, psychologische biografieën en essays. Hij kwam uit een Weens-Joodse vermogende familie en was zich bewust van zijn bevoorrechte positie. In de literaire wereld had hij veel vrienden en oog voor talentvolle jongere schrijvers die hij op diverse manieren steunde.

Joseph Roth (1894 – 1939) werd geboren in Brody dat toen deel uitmaakte van het Oostenrijks-Hongaarse Rijk, nu van Oekraïne. Hij kwam ook uit een Joodse familie, maar zijn vader was al voor zijn geboorte uit zicht. De familie van zijn moeder maakte het hem mogelijk om in Wenen filosofie en Duitse taal- en letterkunde te studeren. Na de Eerste Wereldoorlog, waarin hij aan het oostfront had gevochten, werd hij journalist en wat later schrijver van romans.

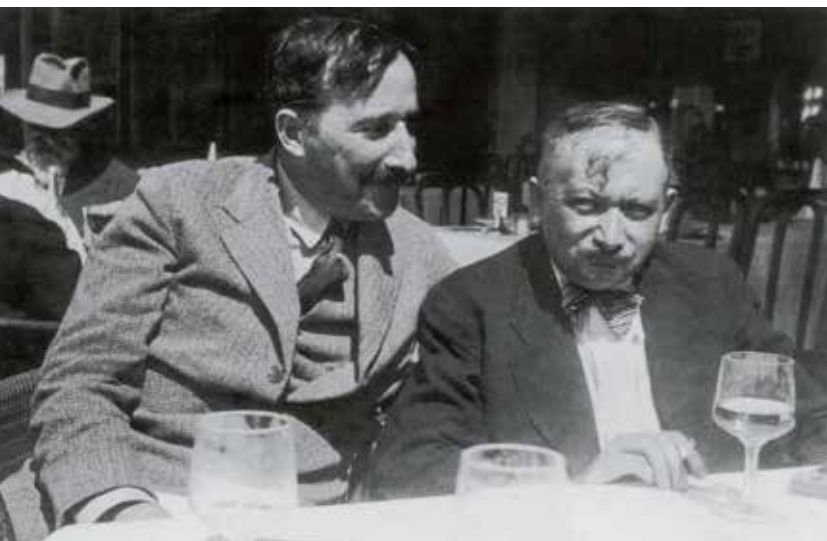
Literaire vriendschap

In de eerste brief van Roth van september 1927, bedankt hij Zweig voor zijn aardige commentaar naar aanleiding van zijn essay *Juden auf Wanderschaft* (Joden op drift). De aanhef van de brief getuigt van eerbied: "Zeer vereerde heer Zweig." Maar wat opvalt is dat Roth al direct met Zweig in discussie gaat: "Ik ben het niet met u eens dat Joden niet in een hiernamaals geloven. Maar daarover zouden we lang en breed moeten discussiëren." En dat discussiëren naar aanleiding van tal van onderwerpen gaat vervolgens de hele briefwisseling door.

Hoewel er in verhouding meer brieven van Roth dan van Zweig bewaard gebleven zijn, kom je door dat element van discussie er toch achter hoe Zweig over dingen dacht. Vooral de eerste jaren geeft Roth blijk van zijn bewondering en eerbied voor Zweig.

"Er is toch nog iets wat ik wil toevoegen."

Maar Zweig heeft ook veel respect voor de schrijver Roth en beiden sturen ze elkaar hun boeken en soms concept boeken waarna ze elkaar daar weer commentaar op geven. Roth leest het werk van Zweig zeer consciëntieus en het is

Stefan Zweig en Joseph Roth in Oostende, 1936, foto Lotte Altmann

De brieven tussen de befaamde schrijvers Joseph Roth en Stefan Zweig werden in 2011 uitgegeven onder de titel *Jede Freundschaft mit mir ist verderblich*. In 2019 volgde de Nederlandse vertaling: *Elke vriendschap met mij is verderfelijk. Brieven 1927 – 1938*, verzorgd door Els Snick.

grappig om te lezen hoe hij soms zijn 'opbouwende' kritiek geeft: "Dat deze novelle alweer een meesterstuk is, weet u natuurlijk." Er volgen nog wat loftuitingen. Maar dan: "Er is toch nog iets wat ik wil toevoegen." En dan volgt een zeer uitgebreid aantal voorstellen tot tekstveranderingen. Zweig was een groot schrijver, maar Roth was de betere stilist.

Persoonlijkheid en politiek

Vanaf 1933 worden Roth en Zweig op een ingrijpende manier lotgenoten. Beiden, tot dan verbonden aan Duitse uitgeverijen, ervaren in toenemende mate dat ze uitgestoten worden. Maar de manier waarop ze hierop reageren is verschillend. Roth heeft een scherp politiek inzicht en snel door waar het nazisme toe zal leiden. Zweig denkt aanvankelijk dat het allemaal niet zo'n vaart zal lopen en houdt lang hoop.

Roth probeert hem te overtuigen en schrijft hem in november 1933: "Duitsland is dood. Voor ons is het dood. Er valt niet meer op te rekenen. Niet op zijn kwaadaardigheid en niet op zijn edelmoedigheid. Het is een droom geweest. Ziet u dat eindelijk, toe!"

Zweig is ook voorzichtig met publieke uitlatingen en is van mening dat zijn werk al uitdrukt waar hij voor staat. Dit irriteert Roth en hij spreekt er Zweig op aan. Hij vindt dat de intellectueel ook publiekelijk kleur moet bekennen, zeker iemand van het kaliber van Zweig. Zelf is hij een 'straatvechter' en met zijn scherpe journalistieke pen spreekt hij zich uit.

Afwijkende omstandigheden

Roth en Zweig onderhouden een warme vriendschap met elkaar, maar ze verschillen qua persoonlijkheid en sociale en fysieke situatie dermate, dat hun vriendschap geleidelijk aan gaat kleuren. Hun ballingschap speelt daarbij ook een rol.

Roth, die sinds zijn dienstdtijd in de Eerste Wereldoorlog al was gaan drinken, ontwikkelt zich tot alcoholist en hoewel hij keihard werkt om een inkomen te verwerven komt hij financieel niet uit omdat hij op te grote voet leeft. Daarnaast moet hij het verblijf van zijn vrouw, die door psychische klachten in een instelling is opgenomen, bekostigen.

Hij klaagt steeds nadrukkelijker zijn nood bij Zweig die hem keer op keer financieel steunt en in zekere zin een vaderrol voor hem gaat vervullen. Maar er zijn grenzen. Zweig schrijft in maart 1936: "Beste vriend, als u de dingen echt eens helder wilt zien, zult u zich moeten realiseren dat er voor u maar één redding mogelijk is, namelijk dat u zich heel ver terugtrekt om ergens heel goedkoop te leven. Niet langer in Parijs, niet meer in het Foyot, niet in een grote stad, maar in een zelfgekozen klooster."

"U betreft de wereld te veel op uzelf."

Zoals de meeste verslaafden ontkent Roth zijn verslaving en volgt hij het advies van zijn vriend niet op. Tegelijkertijd reageert Roth, gepokt en gemazeld door het leven als hij is, ook op Zweig die in zijn brieven kennelijk blij geeft van teleurstelling in mensen en het leven. In de huidige tijd zou je misschien zeggen dat Zweig te lang in een geprivilegieerde bubbel heeft geleefd.

Roth, in een brief van juli 1937: "U betreft de wereld te veel op uzelf. U neemt het God kwalijk dat hij u ouder laat worden, in plaats van hem daarvoor te danken. U begrijpt niet dat de mensen 'slechter' geworden zijn omdat u nooit hebt willen inzien dat ze slecht én goed en gewoon mensen zijn, zolang het laatste oordeel niet is aangebroken waarin u zo moeilijk kunt geloven." En iets verderop: "U bent niet afhankelijk van uitgevers en voorschotten. U kunt twee jaar niets schrijven. U bent een echt vrij schrijver. Wie kan zoiets zeggen?"

Zweig kon Roth niet redden, hoezeer hij ook zijn best deed. Bij tijden liet Roth niets van zich horen en nam hij Zweig onterecht dingen kwalijk. Dan opeens verzekerde hij Zweig weer van zijn vriendschap en schreef hij dat hij niet kon schrijven omdat hij in een hopeloze toestand verkeerde. Zweig bleef de vriendschap trouw.

Op 27 mei 1939 stortte Roth in elkaar op een terras in Parijs en overleed in een ziekenhuis. Zweig was kapot van de dood van Roth maar eerde zijn vriend met een bijzonder in memoriam in The Sunday Times (Londen) van 28 mei 1939. Zweig zelf vluchtte uiteindelijk met zijn tweede vrouw naar Brazilië waar hij in 1942 samen met haar zelfmoord pleegde. •

Ziekenhuis Amstelland

Aangenaam dichtbij voor iedereen

Ziekenhuis
Amstelland

Wij bieden zorg met nesjomme

Samen sta je nooit alleen

Wil jij ook een bijdrage leveren aan de zorg?
Scan de QR-code voor meer informatie
over ons ziekenhuis en onze vacatures.

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuishouding thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Iedereen is welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

**Joodse GGZ:
beter begrip,
sneller
resultaat!**

“Betrokken
mensen met
verstand van
zaken”

Als je vastloopt in het leven is het fijn als je terecht kunt op een plek waar je begrepen wordt.

Heb jij last van depressie, angst of PTSS? Bij de Joodse GGZ van het Sinai Centrum helpen we je snel vooruit met effectieve behandeling van meest voorkomende psychische klachten.

**Benieuwd of wij jou kunnen helpen?
Kijk op www.sinaicentrum.nl/joodseggz**

info-joodseggz@sinaicentrum.nl
06 52675319 (DO)
Laan van de Helende Meesters 2, Amstelveen

Sinai
centrum • Joodse GGZ

Blijf op de hoogte en steun de Benjamin

Lees je digitaal, luister je naar de podcast of wil je gewoon meer weten?

Stuur een mail naar benjamin@joodswelzijn.nl met als onderwerp: **Aanmelden e-mail** voor:

- Een kwartaalupdate over het nieuwe nummer en de podcast, met online links.
- En maximaal tweemaal per jaar een e-mail met informatie over hoe je de Benjamin kan steunen.

*Afmelden kan met de afmeldknop in de emails of door onderwerp: **Afmelden e-mail** te mailen.*

[Krijg je al emails van ons? Dan hoef je niets te doen]

Emile Schrijver

Het mag ook ergens anders over gaan

Ik durf erop te gokken dat veel van de lezers van de Benjamin een paar niet-Joodse, of Joodse, vrienden hebben met wie ze niet meer dezelfde gesprekken voeren als vroeger. Veel Joden willen niet meer vertellen dat ze naar familie in Israël op vakantie gaan, dat ze tien of twintig keer op de Israëlische deelnemer bij het Eurovisie Songfestival hebben gestemd, laat staan dat ze overwegen om naar Israël te vertrekken.

En dat is dan vaak niet eens omdat die vrienden per se zo negatief reageren dat de vriendschap echt onder druk komt te staan (soms wel). Vaak hebben we gewoon geen zin om weer een goedbedoeld gesprek te hebben, waarin de vrienden hun zorg uitspreken over wat er gaande is in het Midden-Oosten, en wij daar dan wat van moeten vinden. Het is fijn als het ook eens ergens anders over mag gaan. Ook als Joden onder elkaar merk je deze behoefte om de hyperfocus op Israël af en toe eens los te laten. We zeggen misschien net wat makkelijker net wat meer over hoe we over de situatie in Israël denken, maar meestal niet te lang. Ik merk bij velen juist een enorme behoefte om niet “in de pijn te gaan hangen”, maar Joodse normaliteit te voelen. En begrijpelijkerwijs, maar ook helaas, voel je dat onder elkaar makkelijker.

Ik ben zelf geen actief lid van een Joodse gemeente, maar natuurlijk wel werkzaam en vooral ook zichtbaar in de gemeenschap. Daardoor beleef ik veel van dichtbij, maar zijn er ook delen van het normale Joodse leven die vaak aan mij voorbijgaan.

Een paar maanden terug was ik in Zürich op een prachtig batmitzwa-feest. Er was een band van tien man en vrouw, letterlijk, er werd gezongen en gedanst en iedereen was opgetogen en volkomen onproblematisch Joods. Dat ontroerde me, omdat ik me realiseerde dat ik dat gevoel niet vaak meer heb. En ik voelde vooral verbondenheid, en vanzelfsprekende vriendschap. Gelukkig was ik niet de enige die een traantje liet bij de feestelijkheden, want het twaalfjarige meisje in het middelpunt van de belangstelling was werkelijk ontroerend, en op het eind van het feest was ze zelf zo moe, dat ze het ook niet meer droog hield.

Ik heb hier al vaker uit de Joodse fabelliteratuur geciteerd. In 1870 verscheen in Berlijn een boekje met één langere fabel van de hand van Jacob Reifmann (1818–1895), met

als titel Ken Tzippor (Vogelnest). Reifmann was een Poolse geleerde uit een chassidisch gezin die deze kring echter verliet en zich aansloot bij de Haskala, de Joodse Verlichting. Deze ene fabel sluit bijzonder goed aan bij mijn voorgaande beschouwing en vertelt over twee vogels die opgroeien bij één moeder. Toen ze nog in het nest zaten, leken ze op elkaar, maar toen de moeder stierf, veranderden de jonge vogels drastisch. De oudste werd al snel gedwongen het nest te verlaten, zonder dat hij daar iets voor had misdaan.

“Laat vriendschap niet
verhinderd worden door
intellectuele verschillen.”

De situatie liep zo hoog op dat de twee vogels voor de koningsadelaar werden gebracht. De jongste klaagde dat de oudste niet at wat hij at en niet dezelfde dingen wilde doen. “Nu we zo van elkaar verschillen,” vroeg hij, “hoe kunnen we dan samen leven?”

Nadat hij hun verhaal had aangehoord, raadde de adelaar de twee vogels aan de liefde van hun vroegere, jeugdige jaren niet te vergeten: “Waarom zouden jullie een innerlijke liefde vernietigen, een liefde die door jullie Schepper in jullie beiden is gelegd, omwille van de steeds veranderende omstandigheden van het heden? Waarom zouden jullie huidige verschillen jullie verhinderen de liefde te behouden die jullie vroeger voor elkaar hadden?”

De moraal luidt: “Luistert, alle naties! Wanneer jullie een ander liefhebben, vraagt dan niet uit welke religie hij afkomstig is, maar eerder: is hij een rechtschapen mens? Laat vriendschap niet verhinderd worden door intellectuele verschillen: de een denkt dat de zon om de aarde draait, terwijl de ander het tegendeel gelooft. De een meent dat er vier oerelementen zijn (aarde, lucht, vuur en water), terwijl de ander in 63 elementen gelooft (het aantal elementen dat destijds in het periodiek systeem werd onderscheiden). En als het mogelijk is om intellectuele verschillen te verdragen, waarom zou dat dan niet evenzeer kunnen bij religieuze verschillen?” Amen. •

Vriendenkring die de Transvaalbuurt bouwde

Erfgoed 'Joodse' HWV blijft deels bewaard

TEKST DANIËL METZ

Twee kleurrijke tegeltableaus met de letters HWV en een gedenksteen op een gevel in de Amsterdamse Transvaalbuurt markeren de bijzondere geschiedenis van het Bouwfonds Handwerkers Vriendenkring. Mede door de input van JMW blijft deze gevel nu bewaard.

De Handwerkers Vriendenkring (HWV) is in 1869 opgericht. Hoewel de organisatie statutair open stond voor iedereen, was het bestuur volledig Joods en richtte de HWV zich voornamelijk op de Joodse gemeenschap.

In de negentiende eeuw woonden veel Joden in armzalige omstandigheden, in krotten en kelders, dicht op elkaar. Bovendien hadden zij, door uitsluiting van de gilden

bestaanszekerheid te geven. Ze verstrekten bijvoorbeeld kleine leningen om gereedschap te kopen om schoenmaker of kleermaker te worden. In het verenigingslokaal van de Vriendenkring aan de Nieuwe Achtergracht werden cursussen gegeven, er was een bibliotheek voor de algemene ontwikkeling en kinderen van de leden konden op kosten van de vereniging onderwijs volgen. Tot de leden behoorden allerlei ambachtlieden en zelfstandigen, van horlogemakers en sigarenmakers tot dienstbodes en acteurs. De grootste groep bestond uit diamantbewerkers. Toen in 1894 de Algemene Nederlandse Diamantbewerdersbond (ANDB) werd opgericht, als bastion van de arbeidersemancipatie, ging de HWV zich toeleggen op andere zaken. De Vriendenkring exploiteerde badhuizen, richtte het eerste ziekenfonds van Amsterdam (*Ziekenzorg*) op en begon nijverheidsscholen voor Joodse jongens en meisjes. In 1911 werd het Bouwfonds HWV opgericht.

Verkrotte Jodenbuurt

Dat laatste had alles te maken met de Woningwet die in 1901 was aangenomen. Die bepaalde dat gemeenten verantwoordelijk waren voor de woonsituatie van hun inwoners. Bovendien maakte de wet het mogelijk voor rechtspersonen om subsidies aan te vragen voor de bouw van huurwoningen voor de eigen doelgroep.

Het college van B en W van Amsterdam besloot als eerste de sterk verkrotte Jodenbuurt aan te pakken, met Uilenburg als focus. Aan ingenieur J.W.C. Tellegen, directeur van de dienst Bouw- en Woningtoezicht, werd de opdracht verleend een saneringsplan op te stellen. Met het oog op de overwegend Joodse bevolking van deze buurt zocht hij een vertrouwde 'Joodse' samenwerkingspartner. Die werd gevonden in de Handwerkers Vriendenkring.

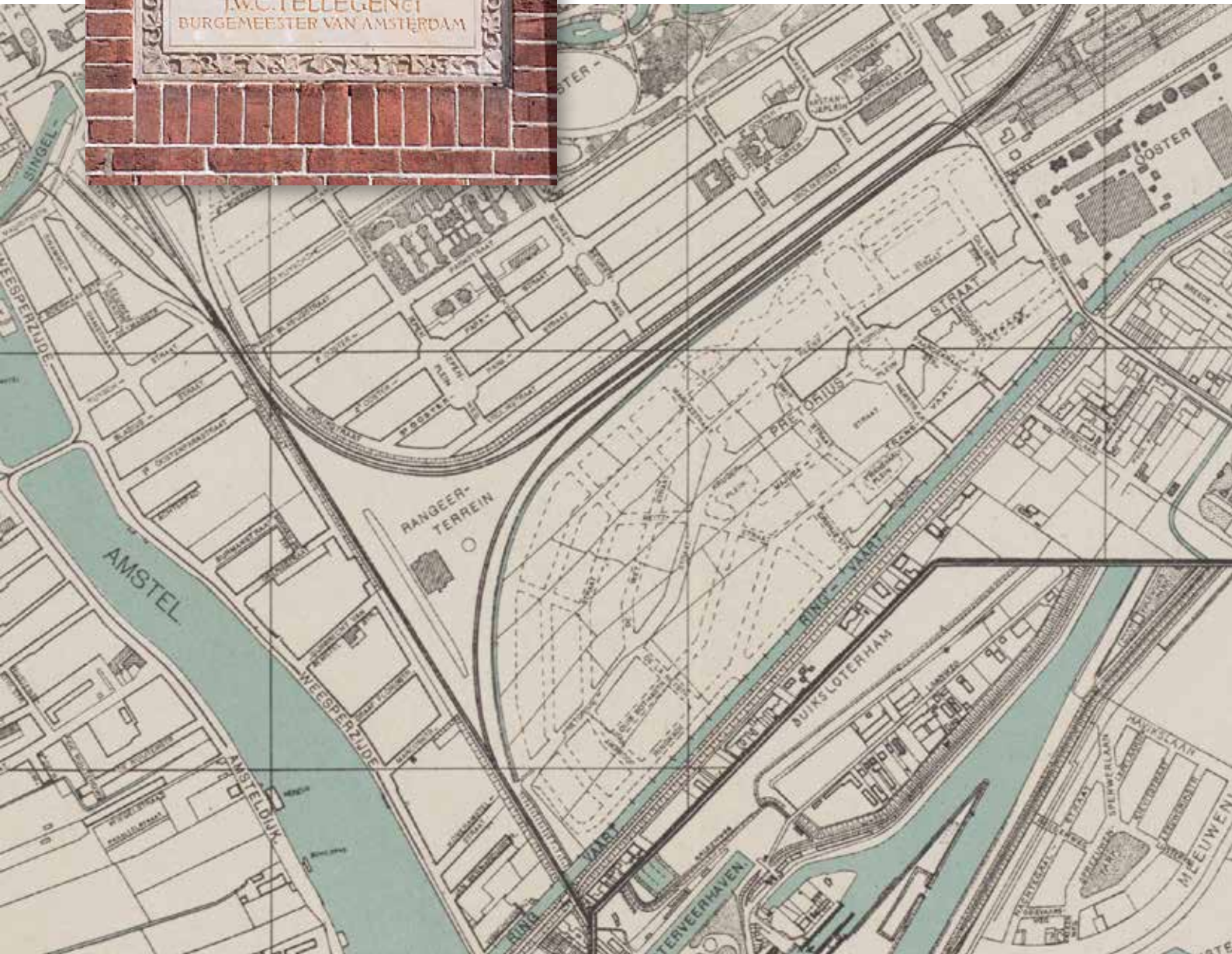
Plaatsing gedenksteen Bouwfonds Handwerkers Vriendenkring in 1917

in de eeuwen daarvoor, een achterstand in traditionele ambachten ten opzichte van andere Amsterdammers. Joodse meubelmakers en schoenmakers had je vrijwel niet. Dat uitte zich in een onevenredig groot aantal Joden dat met allerhande koopwaar op een van de vele markten een schamel bestaan bij elkaar probeerde te sprokkelen. Het streven van de HWV was om deze mensen meer

Gedenksteen Bouwfonds HWV in de Maritzstraat

De Transvaalbuurt is relatief ver van de Jodenbuurt, maar ligt aan de goede kant van de stad, ten oosten van de Amstel en verbonden door de Weesperzijde en Oosterparkbuurt, waar inmiddels ook veel Joden wonen. Toch voelt het voor de toekomstige bewoners als *terra incognita*, een onbekende wereld. De HWV is dan ook hoognodig om de verplaatsing van bewoners tot een succes te maken. De bouw begint in 1917 aan de Maritzstraat. Ter markering van dit belangrijke moment wordt een gedenksteen

Het 'Bouwfonds HWV' zou passende woningen realiseren in de gesaneerde Nieuwe Uilenburgerstraat, maar omdat lang niet alle bewoners konden terugkeren in de veel ruimer opgezette straat, werd elders een tweede plek gezocht om te bouwen. Dat werd de Transvaalbuurt.

onthuld [zie bijschrift foto]. Het woonblok kan gezien worden als een experiment en is relatief klein. In de jaren die volgen worden langs de Tugelaweg nog vier grotere woonblokken neergezet, met in totaal zo'n 400 woningen. Daarnaast komt een groot complex met nog eens 300

Kaart van de Transvaalbuurt uit 1910

Tugelablok, Maritzstraat, het eerste blok arbeiderswoningen van de HWV.

“In de winkels waren typisch Joodse producten te krijgen.”

Kenmerkend voor de Transvaalbuurt in deze periode is dat de bewoners zich vrijwel geheel hadden losgezongen van hun religieuze tradities. Die hadden plaatsgemaakt voor een sterke identificatie met het socialisme of communisme. De gemeenschappelijke strijd voor het arbeidersideaal oversteeg de etnische verscheidenheid. Evengoed bleven Joden zich bewust van hun culturele eigenheid. Er was een grote sociale cohesie en onderling mededogen, in de winkels waren typisch Joodse producten te krijgen zoals boterkoek en pekervlees, en op vrijdagavond kwam bij de meeste gezinnen kippensoep op tafel.

woningen in de Nieuwe Uilenburgerstraat. Van een lege zandvlakte veranderde de Transvaalbuurt geleidelijk in een levendige buurt. De eerste bewoners moesten erg wennen. Het voelde ver weg van hun ‘geboortegrond’, maar de huizen waren net paleizen, met stromend water, riolering en kamers met verschillende functies. Om erop toe te zien dat de woningen op een juiste manier werden gebruikt, was een opzichter aangesteld voor ieder woonblok. Zo werd de bewoners geleerd zich als goede burgers te gedragen.

De Transvaalbuurt na de Tweede Wereldoorlog

Paradijs van korte duur

Het sociaal-maatschappelijke paradijs duurde maar kort. In november 1941 werd de HWV ontbonden. Officieel was de vereniging niet exclusief Joods, maar volgens de nazi-ideologie had het een Joods meerderheidsbelang. Het zeskoppige bestuur werd ontslagen.

Het Bouwfonds bleef voorlopig gespaard, maar op 16 april 1942 konden ook de vier bestuursleden van het Bouwfonds vertrekken. Het woningbezit werd overgedragen aan de Gemeentelijke Woningdienst. In de maanden en jaren die volgden zouden vrijwel alle bewoners worden gedeporteerd en vermoord. De Handwerkers Vriendenkring had zowel bestuurlijk, als qua ledenbestand opgehouden te bestaan.

Na de oorlog zag de Transvaalbuurt eruit als een spookstad. In de Hongerwinter waren de huizen, van waaruit de Joodse bewoners waren weggevoerd, gebruikt voor houtwinning. Elke spaander werd meegenomen: deuren, kozijnen, vloeren en plafonds.

In de jaren daarop werden de meeste woningen hersteld. Er heerste woningnood en de robuuste muren van de HWV-blokken waren nog in redelijke staat. Op een aantal plaatsen werden niet alle verdiepingen teruggebracht. Aan beide zijden van de Spitskopstraat waren de muren mogelijk te verzwakt. Er werd besloten genoeg te nemen met minder verdiepingen.

De vanzelfsprekende saamhorigheid was verdwenen en de buurt gleeed af naar een achterstandswijk met junks en probleemjongeren. Vanaf 2007 is flink geïnvesteerd om de woonkwaliteit in deze zogenaamde ‘Vogelaarwijk’ te verbeteren.

Monument voor de Joodse inwoners op het Transvaalplein, Amsterdam, foto via Wikimedia

Als rechtsopvolger van de Gemeentelijke Woningdienst droeg woningbouwvereniging Ymere haar steentje bij door een toekomstbestendig plan te maken voor de vijf HWV-blokken aan de Tugelaweg. Dat plan hield in dat twee monumentwaardige blokken zouden worden gerenoveerd en twee kleinere percelen in aanmerking kwamen voor sloop en nieuwbouw.

Worsteling behoud erfgoed

De toekomst van het laatste, feitelijk het oudste, blok aan de Maritzstraat bleef ongewis. De voorkeur van Ymere ging uit naar sloop-nieuwbouw met ophoging aan de voorzijde. Vanuit de samenleving lieten stemmen zich horen die wezen op de morele plicht het Joodse erfgoed te beschermen.

Een belangrijk argument daarbij was de onrechtmatige overdracht van de HWV-blokken aan de Gemeentelijke Woningdienst. Uit onderzoek, gepubliceerd in het boek *Openstaande rekeningen*¹, is op te maken dat géén rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Een reden voor de geruisloze incorporatie van het bezit kan zijn dat de gemeente in de crisisjaren al volledig garant stond voor de verlieslijdende exploitatie van het Bouwfonds HWV. In financiële zin was de gemeente al eigenaar, zou je kunnen zeggen.

Een andere reden is de deplorabele staat waarin de panden zich na de oorlog bevonden. Het teruggeven ervan aan een Joodse zaakgelastigde zou de gedecimeerde Joodse gemeenschap enkel op kosten hebben gejaagd.

“Er is letterlijk en figuurlijk een gat geslagen.”

Om een afgewogen besluit te kunnen nemen over het woonblok aan de Maritzstraat heeft Ymere zich goed laten informeren, waarbij JMW (vertegenwoordigd door

¹ Hinke Piersma en Jeroen Kemperman, *Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1950*

schrijver dezes) samen met het CJO het belang van de Joodse cultuurhistorie hebben behartigd. Andere belanghebbenden zijn de huidige bewoners, die al jaren met achterstallig onderhoud kampen en belang hebben bij ruime, goed geïsoleerde woningen.

Uiteindelijk wordt een compromis gevonden. De voorgevel met de gedenksteen en tegeltableaus blijft behouden, terwijl de achterzijde aan de Spitskopstraat zal worden vernieuwd.

De discussie is daarmee nog niet helemaal gesloten. De erfgoedorganisaties Bond Heemschut en het Cuypersgenootschap willen dat ook de zijde aan de Spitskopstraat behouden blijft, omdat daar de impact van de oorlog is af te lezen. Er is letterlijk en figuurlijk een gat geslagen. Voor JMW is behoud van de voorgevel al een groot succes. Hiermee blijft de geschiedenis van de Handwerkers Vriendenkring zichtbaar in de stad verankerd.♦

JOODSE JEUGDKOLONIE 'HUIS TER DUIN'

Voor een volgend artikel in de Benjamin ben ik op zoek naar informatie over de Joodse jeugdkolonie 'Huis ter Duin' in Egmond aan Zee. Dit was een dochterorganisatie van de *Handwerkers Vriendenkring* en heeft tot in de jaren '70 bestaan.

Heb jij documentatie, of herinneringen aan Huis ter Duin, dan hoor ik dat heel graag. Daniël Metz. Stuur je bericht naar d.metz@joodswelzijn.nl

Mijn Leven

Benna Matteman-Kater, "leeftijd vertel ik niet".
Getrouwd, twee kinderen, vier kleinkinderen. Geboren
en getogen in Amsterdam. **Greetje Venetianer**, 84 jaar,
gescheiden, één kind, geboren en getogen in Amsterdam.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Leven

Benna: Ik ben na het voltooien van de Kleuteropleiding (KLOS) op Rosj Pina gaan werken. Dit heb ik tot mijn pensioen gedaan. Daarna ben ik er af en toe ingevallen, tot iemand wegging in groep acht. Dat vonden ze wel wat voor mij. Na veel nadenken ben ik daar toen ingestapt en doe dat nog steeds.

Als je me vraagt of er in de loop der tijd een verandering is in het gedrag van kinderen en ouders, geef ik als voorbeeld dat, als ik vroeger iets liet vallen, er vijf kleuters waren die het voor me wilden oprapen. Nu zeggen ze: "Ik heb het niet gedaan." Met andere woorden, "Doe het zelf". Ze luisteren ook minder goed en sluiten zich meer af.

Misschien komt dat ook door de sociale media. Eenzelfde ontwikkeling doet zich voor bij de ouders. Vroeger had je als leerkracht aanzien.

Nu niet meer. Als er iets met een kind is, komen ze verhaal halen. Misschien is dat in Amsterdam-Zuid nog wat meer dan elders. Desalniettemin heb ik het ontzettend naar mijn zin op school. Ik ben dol op de kinderen, vind het lesgeven altijd leuk en heb met een heleboel ouders en collega's hele prettige contacten.

Greetje: Ik heb de avondcursus secretaresse bij Schoevers gedaan en later de opleiding tot stenotypiste.

Ik heb vier jaar gewerkt bij Van IJzer groothandel in huishoudelijke artikelen. Ik deed de correspondentie.

Nadat mijn zoon was geboren, werkte ik met mijn toenmalige echtgenoot in onze kapsalon. Ik was niet echt een kapster maar hielp bij het permanenten, haren wassen en watergolven.

Na vier jaar heb ik mijn baan als secretaresse weer opgepakt bij onder andere het baggerbedrijf Havenwerken OCC en Raak Lichtarchitectuur.

Daarna ben ik bij JMW terechtgekomen als secretaresse op de afdeling Samenlevingsopbouw

en later op het directiesecretariaat.

Ik heb het werk bij JMW heel erg leuk gevonden, zowel het contact met de collega's als met de doelgroep waar ik uiteraard zeer betrokken bij ben. Je hebt te maken met allerlei Joodse aspecten bij onder meer gespreksgroepen, cursussen en congressen. Het is mooi om daar een aandeel in te hebben. Bij JMW gaat het om mensen, niet om producten.

Vriendschap

Benna: We kennen elkaar sinds 1969. Ik werkte op Rosj Pina in Buitenveldert en Greetje had haar zootje daar op school. Heel toevallig woonden we beiden op Langswater in Osdorp. We maakten kennis en vanaf dat moment kon ik meerijden naar school met Greetje of haar man als ze hun zoon naar school brachten.

Greetje: Het klikte en vanaf het eerste moment hebben we tot op de dag van vandaag altijd contact gehouden. We spreken elkaar minimaal één keer per week. Een tijd lang gingen we elke zaterdag in de stad winkelen of naar de bioscoop. We zijn vijf keer samen op vakantie geweest, we vieren jaarlijks gezamenlijk Rosj Hasjana, en sederen samen. Ik ging met de kinderen van Benna en haar man Sylvain mee naar zwembles. We gaan zelfs samen naar de tandarts, eerst in Amsterdam, nu in Haarlem. We hebben de traditie om op onze verjaardagen elkaar op een lunch en een bioscoopje te trakteren.

Benna: Greetje is een rots in de branding. Ze is er echt voor mij, bij problemen geeft ze altijd thuis, je kan zeker zeggen dat ze een hartsvriendin is. Ze kan goed luisteren, is duidelijk in haar mening en durft ook te zeggen als ze het een keer niet met mij eens is.

Greetje: Bij mijn scheiding heb ik veel steun van Benna gekregen, ik kan alles zeggen, we lachen ook heel veel af. We voelen ons thuis bij elkaar en in de 57 jaar dat we elkaar kennen zijn er nog nooit spanningen geweest. We zijn allebei makkelijk en accepteren dingen van elkaar.

Mooiste herinnering

Benna: De geboorte van onze zonen.

Greetje: Het is misschien een cliché, maar bij mij ook de geboorte van mijn zoon.

Sport

Greetje: We hebben samen getennist, maar als de ballen op de grond lagen, hadden we geen zin ze op te rapen en stonden we een uur te kletsen aan het net. We zijn ook op jazzballet geweest waarbij we de passen altijd verkeerd deden. We gingen ook zwemmen en namen na afloop een Turks bad.

Eten

Benna: We vinden het gezellig om samen te gaan lunchen. Greetje neemt meestal een broodje tonijn en ik eet graag een broodje zalm.

Joods

Greetje: Ik ben niet religieus maar ben wel bewust Joods. Hoe ouder ik word hoe moediger ik het van mijn vader vond om me naar Rosj Pina te sturen, zo vlak na de oorlog.

Benna: Mijn moeder kwam uit Polen en ik ben traditioneel-Joods opgevoed. Alhoewel ik niet religieus ben, zet ik het zelf ook voort. Wij vieren alle feestdagen.

Hekel aan

Benna: Oneerlijke mensen en ik kan ook niet tegen rommel in mijn huis.

Greetje: Aan kou.

Televisie

Greetje: Detectives of series waar je niet bij na hoeft te denken. Ik vind *Bridgerton* heel romantisch en kijk graag naar *Terzi* op Netflix.

Benna: Hele stomme dingen waarbij je niet hoeft na te denken en lekker bij kan ontspannen. Verder kijk ik naar de *Slimste Mens* en de *Verraders*. Ook survivalprogramma's vind ik leuk. We hebben samen gekeken naar *Unorthodox*, *The Marvelous Mrs Maisel* en *The Beauty Queen of Jerusalem*. Vaak geven wij elkaar kijktips.

Mop

Benna: Moos heeft een kamer bij een hospita met kost en inwoning. Op de eerste dag krijgt hij bij het ontbijt een dik belegde boterham met honing. Op de tweede dag zit er wat minder honing op het brood en op de derde dag nog minder. Op de vierde dag krijgt hij een afgeschraapte boterham. Moos zegt, "Mag ik u iets vragen, is uw bijtje dood?"

Greetje: Ik ben niet zo'n moppenmens, ik vergeet ze meestal.

Krant

Greetje: Ik lees *het Parool* online maar ik vind het eigenlijk vreselijk om te lezen, er staat zoveel ellende in.

Benna: Ik lees ook *het Parool* online maar vaak alleen de koppen omdat ik vaak niet tegen de inhoud van de artikelen kan.

Uitzicht

Benna: Waar het bedrijvig is, ik ben niet zo van de stilte en rust.

Greetje: Vanaf dat ik kind was, vond ik de zee heel mooi. Ook van glooiende landschappen kan ik genieten.

Bewondering voor

Benna: Mensen die zich vanuit het niets hebben opgewerkt.

Greetje: Ik kijk niet zo gauw tegen mensen op.

JMW

Benna: Dan denk ik aan Greetje.

Greetje: Ik heb daar 12 jaar gewerkt en daarna nog drie jaar alleen voor de Benjamin. Ook deed ik vrijwilligerswerk. Het is een noodzakelijke instelling. •

Hoe high is de tea?

Vriendschap op een plank

TEKST [LEA VAN COEVERDEN](#)

Vaak hebben we het over een high tea of nuttigen we er een. Het is typisch iets om te doen met de familie, of een stel vrienden. Waar komen die woorden eigenlijk vandaan, wat betekent: een hoge thee?

De term komt uit het Engeland van de 19e eeuw. High verwijst naar de tafel, niet de status. Omdat een high tea werd genuttigd aan een hoge eettafel en dus niet aan een lage salontafel of, erger, met een bord op de knieën. Ooit was het een stevige avondmaaltijd voor de arbeidersklasse. Die bestond dan uit brood, vlees en warme gerechten, waarbij thee werd geschonken.

De meesten van ons kennen high tea als de luxe middagthee met taart en andere lekkernijen rond een uur of 16. Een etagère voorzien van scones met clotted cream, sandwiches en taartjes of petit fours. En daarbij dan diverse soorten thee. Vroeger was deze versie voor de sjiekere klasse, werd geserveerd aan de lage salontafel en heette zelfs 'Low Tea'. Dat was echter niet sjiek genoeg voor de moderne tearooms en luxe hotels. Nu doen ze maar wat, heb ik het idee. Ik ben bij meerdere high teas

geweest en zag daar onder andere langskomen: rondjes casinobrood met haring en ui, gedrapeerd tussen de scones met geklopte dikke room, bonbons tussen toastjes cheddar, dit alles opgeleukt met takjes rode bessen. Een mini-sandwich met zalm naast een brownie, brie met honing op een scone, kaas met chocolade of watermeloen met feta. Fantasie bij deze gelegenheid is eindeloos.

Ik wilde voor de zomer een zonnige high tea plank voor u serveren. Met als thema Zwitserland. Culinair komen landen als Frankrijk en Italië vaak aan bod. Ik bewaar mooie herinneringen aan onze vakanties in Spiez, aan de Thunersee, vlakbij Interlaken. En daarom, om de dierbare herinneringen, begin ik met het schuimgebak dat op 1 augustus, de Zwitserse Nationale feestdag wordt geserveerd: Meringue met ongezoete geklopte slagroom en rode bessen. Op zijn Schwiizerdütsch: Meringues mit Nidle. De Zwitsers vieren daarmee het ontstaan van hun land in 1291. Wat ligt er dan voor lekkers op mijn plank? Zie hieronder. Ook ik wil graag zoet en hartig mengen. En hoe serveer je al dat lekkers? In elk geval ruim bestrooid met poedersuiker. Een mooie en smakelijke zomer! •

Recept

Meringues met ongezoete geklopte slagroom en bessen

Ingrediënten

Voor de meringues (6 personen):

- 3 eiwitten
- 150 g fijne kristalsuiker
- snufje zout

Voor de topping:

- 250 ml slagroom (ongezoet)
- 1 tl vanille-extract (optioneel)
- 200–300 g verse bessen, of aardbeien, frambozen, blauwe bessen

Bereiding

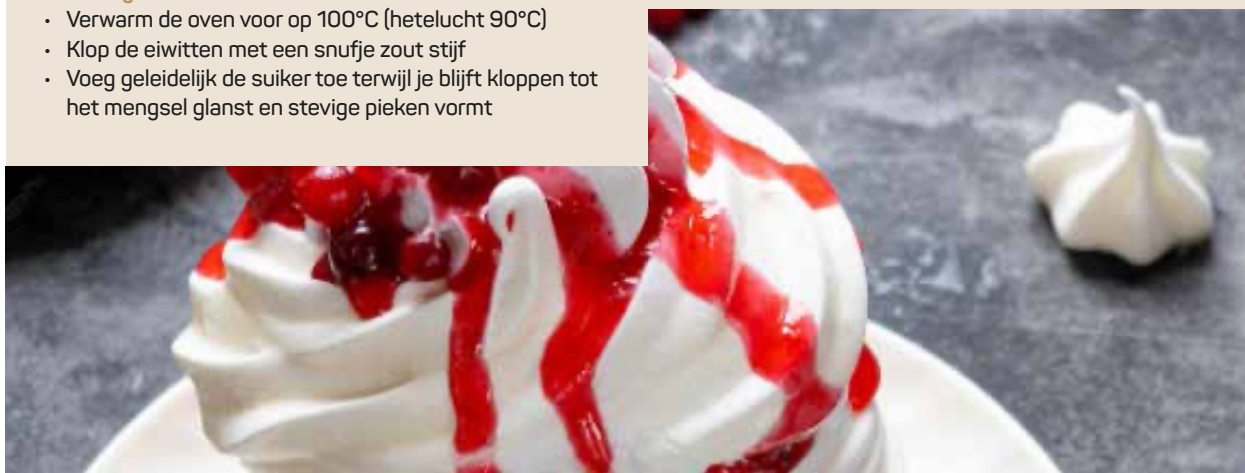
Meringues maken:

- Verwarm de oven voor op 100°C (hetelucht 90°C)
- Klop de eiwitten met een snufje zout stijf
- Voeg geleidelijk de suiker toe terwijl je blijft kloppen tot het mengsel glanst en stevige pieken vormt

- Schep hoopjes op een bakplaat met bakpapier (of gebruik een spuitzak)
- Bak ze 1,5–2 uur in de oven tot ze droog en licht knapperig zijn
- Laat ze volledig afkoelen.

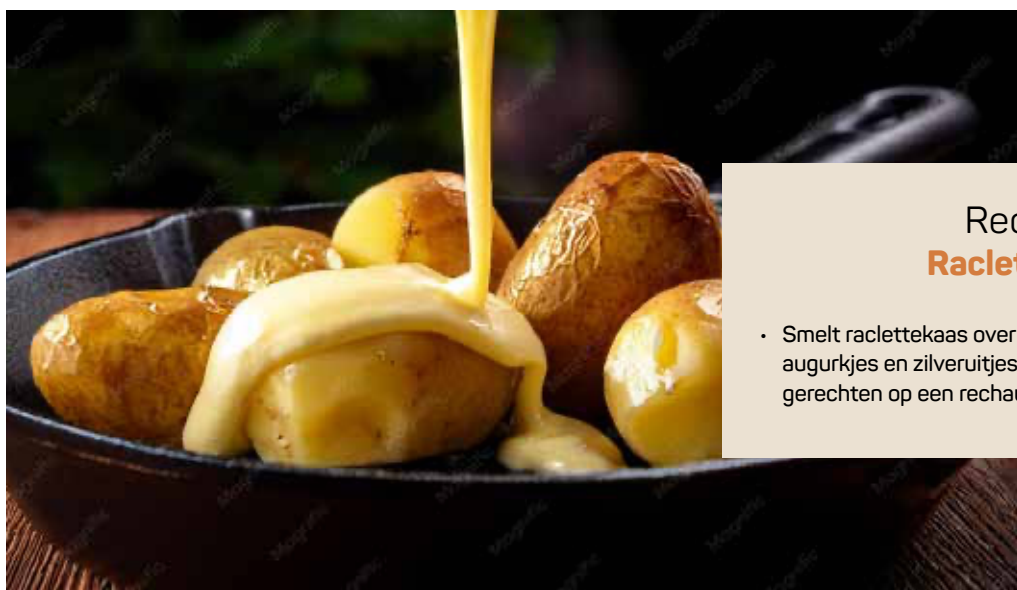
Slagroom kloppen:

- Klop de slagroom lobbige tot stevig, zonder suiker
- Voeg eventueel een beetje vanille toe voor extra smaak
- Leg een meringue op een bord
- Schep er een flinke lepel slagroom op
- Voeg de verse bessen toe
- Eventueel nog een tweede laagje slagroom

Recept Fondue mini-variant

- Smelt 100 gram Emmenthaler en 100 gram Gruyère au bain Marie en doe de gesmolten kaas in kleine bakjes. Serveer daar stukjes stokbrood, gekookte krieltjes op een prikker of cherrytomaatjes bij. Ook blokjes appel en druiven zijn er lekker bij. Dippen in de hete, lobbige kaas.

Recept Raclette bites

- Smelt raclettekaas over mini-aardappeltjes, augurkjes en zilveruitjes. Serveer de warme gerechten op een rechaud.

Recept Rösti hapjes

Ingrediënten voor ± 12 kleine hapjes:

- 500 g vastkokende aardappels
- 1 kleine ui
- 1 ei
- 1-2 el bloem
- Zout en peper
- Boter of olie om in te bakken
- Schil de aardappels en rasp ze grof
- Doe ze in een theedoek en knijp het vocht er goed uit anders worden ze niet knapperig.
- Meng de aardappelrasp met ui, zout en peper
- Voeg ei en een beetje bloem toe voor stevige hapjes
- Maak kleine platte hoopjes (ongeveer 5-6 cm doorsnee)
- Verhit boter of olie in een pan
- Bak de rösti op middelhoog vuur 4-5 minuten per kant
- Ze moeten goudbruin en knapperig worden
- Serveertip: een dotje zure room en geknipte bieslook

Recept Engadiner Nusstorte (de favoriet van mijn misjopge)

Ingrediënten

Deeg:

- 300 g bloem
- 150 g koude boter (in blokjes)
- 120 g suiker
- 1 ei
- Snufje zout

Vulling:

- 200 g suiker
- 200 ml slagroom
- 250 g walnoten (grof gehakt)
- 1 el honing (optioneel)
- Snufje zout

Bereiding

Deeg maken:

- Meng bloem, suiker en zout
- Wrijf de boter erdoor tot kruimelig
- Voeg het ei toe en kneed snel tot een samenhangend deeg
- Verpak in folie en laat 30–60 min rusten in de koelkast

Vulling maken:

- Smelt de suiker in een pan op middelhoog vuur tot goudbruine karamel, niet roeren, alleen de pan langzaam ronddraaien

- Voeg voorzichtig de slagroom toe en roer tot een gladde saus
- Meng de walnoten, honing en een snufje zout erdoor
- Laat iets afkoelen tot dik maar nog gietbaar

Taart opbouwen:

- Verwarm oven voor op 180°C
- Verdeel het deeg in 2 delen (ongeveer 2/3 en 1/3)
- Rol het grote deel uit en bekleed de vorm (bodem + rand)
- Giet de vulling erin
- Rol het andere deel uit en leg als een deksel erop
- Druk de randen goed dicht en prik gaatjes bovenin

Bakken:

- Bak ± 35–45 minuten tot goudbruin
- Laat volledig afkoelen (de vulling wordt steviger)

Tot slot. Minder zoet dan bijvoorbeeld de Oostenrijkse variant. Hier is een recept voor 6 tot 8 personen maar maak gerust meer, ingevroren heb je altijd wat lekkers op voorraad.

Ingrediënten

Deeg:

- 250 g bloem
- 1 ei
- 1 el olie
- 125 ml lauwwarm water
- Snufje zout

Vulling:

- 5–6 appels, geschild en in dunne plakjes
- 75 g rozijnen
- 50 g suiker
- 1 tl kaneel
- Sap van ½ citroen
- 50 g paneermeel
- 50 g boter

Recept Zwitserse Apfelstrudel

- 50 g gehakte noten (optioneel)
- Meng bloem en zout, voeg ei, olie en water toe
- Kneed tot een soepel deeg (± 10 min)
- Vorm een bal, bestrijk licht met olie en laat 30 min rusten onder folie

Bereiding:

Vulling voorbereiden:

- Meng appels met rozijnen, suiker, kaneel en citroensap
- Smelt boter in een pan en bak het paneermeel licht goudbruin

Deeg uitrekken:

- Rol het deeg eerst uit, trek het daarna voorzichtig uit tot heel dun (bijna doorzichtig) op een doek

Strudel vullen en oprollen:

- Bestrijk het deeg met gesmolten boter
- Verdeel paneermeel (dit neemt vocht op)
- Leg de appelvulling erop
- Rol voorzichtig op met behulp van de doek

Bakken:

- Leg op een bakplaat met bakpapier
- Bestrijk met boter
- Bak op 180°C gedurende 35–45 minuten tot goudbruin

Boekenlijst zomer 2026

TEKST BENJAMIN REDACTIE EN UITGEVERS

Vriendschap in de Joodse geschiedenis, religie en cultuur - Lawrence Fine, red.

Deze essaybundel uit 2021 onderzoekt hoe ideeën over vriendschap binnen de Joodse traditie door de eeuwen heen zijn veranderd. Van het Israël in de oudheid tot de moderne tijd laat het boek zien hoe religieuze opvattingen, rituelen en sociale praktijken rond vriendschap vorm kregen in uiteenlopende Joodse culturele contexten, waaronder de Grieks-Romeinse wereld, Europa en de Verenigde Staten. De bijdragen behandelen onder meer vriendschappen tussen mannen en tussen vrouwen, spanningen en conflicten binnen vriendschappen, en relaties die religieuze of sociale grenzen overschrijden, bijvoorbeeld tussen Joden en christenen.

Penn State University Press, ISBN 9780271087955

Yenta (verhalen) - Isa Davids

Yenta, een Jiddisch begrip, staat voor de verhalen en de achterklap die door generaties worden doorverteld. Zoals de verhalen van een eenbenige vrouw die terugblijkt op een missverkiezing, een bedaaide hoogleraar die zijn mannelijkheid terugwint met tennisles en de dochter van een Joods stel die naar een christelijk zomerkamp wil. Isa Davids verweeft in Yenta in negen verhalen de geschiedenis van een Joods-Amerikaanse familie. Tussen deze vertellingen lopen terugkerende dagboekfragmenten: het verhaal van een journalist die na een affaire zijn huwelijk probeert te redden door een correspondentschap in Jeruzalem te aanvaarden en die zijn vrouw op bepalende momenten op de hoogte houdt van zijn belevenissen.

Querido, ISBN 9789025318352

De zaak Einstein - Thomas Harding (vertaald door Auke Leistra)

Ruim tachtig jaar geleden worden drie familieleden van Albert Einstein vermoord, in het door nazi's bezette Florence. Komt het door hun relatie met de beroemde wetenschapper, die openlijk kritiek had op de ideeën van Hitler, of heeft hun dood een andere reden? Generaties later is de moord nog steeds een mysterie. Thomas Harding gaat in De zaak Einstein op

zoek naar antwoorden. Tegen het decor van de wrede oorlogsgeschiedenis van Italië ontrafelt hij de feiten, met als resultaat een even spannend als aangrijpend verhaal van een familie op zoek naar gerechtigheid.

De Arbeiderspers, ISBN 9789029555159

Mogen we nog een beetje leven? (essay) - Arnon Grunberg

We leven in een tijd waarin de universele mensenrechten niet alleen minder worden nageleefd, maar zelfs steeds minder met de mond worden beleden.

In dit essay gaat Arnon Grunberg op zoek naar de wortels van het

humanisme en komt uit bij Jezus' Bergrede. Hoewel hij de aantrekkingskracht ervan begrijpt, observeert hij ook dat deze leer vanaf het begin weerstand opriep – en misschien wel te veel van de mensen vroeg. Ook de Trump-revolutie – die niet uitsluitend in Amerika woedt – kan als een antwoord worden gezien op de ethische opdracht tot liefde voor alle volkeren van de wereld: 'Wij kunnen het universalisme niet meer verdragen, wij willen eerst.'

Atlas Contact, ISBN 9789045052731

De boekhandel van de ballingen - Uwe Neumahr

Parijs 1940 - Toevlucht en verzet - Een aangrijpend verzetsverhaal over boekverkopers en schrijvers, en over de liefde tussen twee uitzonderlijke vrouwen - Ze behoorden tot de iconen van het Parijse culturele leven in de jaren twintig en dertig: de boekhandels Shakespeare and Company van Sylvia Beach en La Maison des Amis des Livres van Adrienne Monnier, vlak bij elkaar gevestigd in de Rue de l'Odéon. Met de Duitse inval in 1940 en de bezetting van Parijs werd alles anders. De literaire oase aan de linkeroever van de Seine werd een toevluchtsoord voor ballingen en een centrum van ondergrondse activiteiten. Met gevaar voor eigen leven ondernamen Beach en Monnier reddingsoperaties voor de filosoof Walter Benjamin, de fotografe Gisèle Freund, de journalist Siegfried Kracauer en de schrijver Arthur Koestler. Adrienne bleef uit handen van de Duitsers, maar Sylvia werd opgepakt en opgesloten in de Parijse dierentuin. Zes maanden later wist Adrienne haar vrij te krijgen. •

Querido Facto, ISBN 9789025320997

Pijnlijk spanningsveld

Schrijver over vriendschap en familie

TEKST RICO BRENTJENS FOTO JUDITH SCHRIJVER

De oorlog tussen Israël en Gaza bracht de 30-jarige Judith Schrijver in een pijnlijk spanningsveld tussen familie en vrienden. In haar hoofd voerden die twee werelden voortdurend een discussie. Met de voorstelling *Shakshuka: no Onions* gaf ze aan dat innerlijke conflict een stem.

De creatieve interesses van Judith (1996) ontstonden al vroeg. Als kind danste ze voor de spiegel en vanaf haar zesde hield ze dagboeken bij. “Ik schreef niet alleen over alledaagse dingen, maar stelde ook vragen over het leven,” vertelt ze.

Haar liefde voor muziek en literatuur komt voort uit haar eigen interesses. Haar ouders zijn geen kunstenaars, maar haar Joods-Nederlandse vader las veel voor en haar katholiek-Oostenrijkse moeder citeerde gedichten, terwijl thuis jazz en klassieke muziek klonken.

Na de middelbare school wilde Judith eerst naar het conservatorium om zangeres te worden, maar durfde dat niet en koos uiteindelijk voor de Toneelschool & Kleinkunstacademie in Amsterdam. Ze werd aangenomen, maar merkte al snel dat ze meer wilde dan alleen acteren.

Ze beweegt zich liever tussen acteren, schrijven en theater maken, omdat “alleen acteren of schrijven voor mij te beperkend is.” Ze voegt toe: “Ik schrijf beter doordat ik weet hoe het is om op het toneel te staan, en schrijven leert me ook weer beter spelen.” In 2018 studeerde Judith af, waarna ze zich meer op schrijven ging richten.

De gebeurtenissen van 7 oktober 2023 in Israël ervoer ze als “heftig”. Met familie in Israël en politiek links georiënteerde vrienden ontstond een “innerlijk conflict”. “Ik ging in mijn hoofd steeds een discussie aan tussen mijn familie en mijn vrienden,” legt ze uit.

Ondertussen vertrok ze in 2024 voor drie maanden naar Londen om Shakespeare te studeren aan de Royal Academy of Dramatic Art. Na terugkeer ging Judith dat conflict onderzoeken.

Shakshuka: no Onions

Ze kwam op het idee voor een dialoog tussen twee collega's en vrienden met sterk uiteenlopende opvattingen over de oorlog tussen Israël en Gaza. Ze werkte een korte scène en synopsis uit en pitchte dit bij Jaïr Stranders van Theater Na de Dam, die haar groen licht en de volledige vrijheid gaf om het stuk te schrijven.

In vier maanden schreef ze *Shakshuka: no Onions*, een dialoog van ruim een uur waarin collega's en vrienden Michiel en Rachel verstrikt raken in een ongemakkelijk conflict op de werkvloer. Michiel, eindredacteur van een links tijdschrift, besluit een artikel van zijn Joodse collega Rachel over het Joodse perspectief op de oorlog niet te plaatsen, omdat hij het in deze tijd niet “passend” vindt. Dat leidt tot een gesprek over Joodse identiteit, morele verantwoordelijkheden en het erkennen van Palestijns leed.

“Het moest niet een eenkleurig stuk worden.”

Judith schreef beide personages zelf en kreeg feedback van een vriendin en oud-docent Jurrian van Dongen, vooral om Michiel meer gelaagdheid te geven. “Ik wist goed wat ik met Rachel wilde vertellen, dat Joodse perspectief voelde ik zelf sterk,” zegt ze. “Maar ik wilde ook dat Michiel een interessant personage werd, iemand met argumenten die je kunt begrijpen. Het moest niet een eenkleurig stuk worden.”

Door beide perspectieven uit te werken, kon ze haar gedachten loslaten. “Doordat ik alles kon opschrijven wat ik vond, zijn die gedachten in mijn hoofd met elkaar in gesprek gegaan,” legt ze uit. Ze noemt het schrijfproces intens maar noodzakelijk: “een uitlaatklep en verademing om recht te doen aan mijn gevoel”. Humor speelt daarin bewust een rol: “zodat je af en toe ook kunt lachen”.

Joods-zijn en vriendschap

Vanuit huis kreeg Judith weinig mee van Joodse rituelen en verhalen, al was ze altijd geïnteresseerd in het Jodendom. Na 7 oktober 2023 werd ze uitgenodigd voor sjabbatdiners bij Joden die, net als zij, minder vroom en nog zoekende waren in hun Joodse identiteit. Deze avonden inspireerden haar. Inmiddels organiseert ze zelf regelmatig sjabbatdiners, waar ook haar ouders bij aanschuiven.

Judith Schrijver

Verder verdiepte ze zich in “Joodse rituelen” en voerde ze samen met haar zus een verkennend gesprek bij de Liberaal Joodse Gemeente Amsterdam, al voelde aansluiten nog te vroeg. Ze dacht terug aan een Joods-Algerijnse vrouw die ooit tegen haar zei: “Je hoeft niks te doen, het Jodendom komt naar jou toe.” Dat bleek te kloppen: inmiddels zegt ze zelf ook: “Ik ben Joods”, iets wat ze vóór 7 oktober niet deed. Daarbij wil ze vooral het positieve van het Jodendom vieren. “Ik wil niet elke keer denken: moet ik nu bang zijn?”

Tegenwoordig is Judith actief binnen Joods Nederland, zowel als schrijver als acteur. Ze speelde in het Poeriemspjel van Crescas, een JMW-filmpje over toekomstbeelden van Joods Nederland en de afstudeerfilm *Chag Sameach*.

Ze vindt het “heerlijk om met andere Joden op de set te staan, omdat je elkaar begrijpt als het om Joodse thema’s gaat”. Ze merkt dat het Joodse thema vaker terugkeert in haar werk dan ze vooraf denkt. Zo overweegt ze een humoristische tv-serie te schrijven over een Joodse familie, gespeeld door Joodse acteurs, “die een vrolijk en verbindend beeld van Joods-zijn tonen”.

Toch werkt ze ook graag met andere thema’s. Vriendschap is daarin een belangrijk en persoonlijk terugkerend onderwerp. “Vriendschap is voor mij alles. Ik heb al mijn vrienden van de basis- en middelbare school nog. Vrienden zijn de boomstam van mijn leven,” zegt ze. Ook in *Shakshuka: no Onions* staat vriendschap centraal: kan een vriendschap standhouden als overtuigingen botsen? Judith waarschuwt dat je moet oppassen dat je mening niet je identiteit wordt. “Soms zie ik dat mensen hun ideeën aantrekken alsof het een soort jas is. Dan denk ik: trek die jas uit. Dat is zonde van de verbinding die je met anderen kunt hebben.”

In de toekomst wil ze een documentaire maken over haar Oostenrijkse oma. “Ik blijf zeker schrijven, maar na het politieke stuk *Shakshuka: no Onions* lijkt het me ook heerlijk om iets te maken over bijvoorbeeld liefde of natuur. Een album staat ook nog op mijn verlanglijst. En tussendoor hoop ik vooral de slappe lach te hebben met de mensen met wie ik werk,” zegt Judith. •

Het boekje *Shakshuka no Onions* is te bestellen via Judiths website: judithschrijver.com.

Chaverim Kafee

Nieuwe ontmoetingsgroep in Groningen

Vanaf **3 september 2026** start JMW in Groningen met een nieuwe ontmoetingsgroep: *Chaverim Kafee*. Een warme en toegankelijke plek waar u als Joodse Groninger elkaar kunt ontmoeten, ervaringen kunt delen en nieuwe contacten kunt opdoen.

In een ontspannen sfeer komt u samen voor gesprek, herkenning en verbinding. Of u nu al langer betrokken bent bij JMW of juist nieuw bent: u bent van harte welkom. Het draait om elkaar ontmoeten en het versterken van onderlinge verbondenheid. De bijeenkomsten vinden elke eerste donderdag van de maand plaats en bieden ruimte voor ontmoeting, uitwisseling en gezelligheid.

Heeft u zin om deel te nemen aan de bijeenkomsten?

Neem dan contact met ons op via activiteiten@joodswelzijn.nl.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

Een luisterend oor achter de voordeur

Over de brede rol van de ouderenadviseur bij JMW

TEKST RICO BRENTJENS FOTO JMW

Een praktische vraag over huishoudelijke hulp kan uitgroeien tot een langdurig contact. Yvonne Houweling, ouderenadviseur bij JMW, ondersteunt ouderen bij uiteenlopende hulpvragen, maar is minstens zo vaak een luisterend oor in een veranderende en soms onzekere wereld.

De rol van ouderenadviseur bij JMW is breed en moeilijk in één zin te vangen. Yvonne vervult deze rol inmiddels zo'n zes jaar en ondersteunt ouderen vanaf zestig jaar bij uiteenlopende hulpvragen. Vaak gaat het om praktische zaken zoals het inschrijven voor een seniorenwoning,

hulp bij het invullen van formulieren en het navigeren van de online wereld, of ondersteuning bij het aanvragen van huishoudelijke hulp of de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Zo bespreekt ze samen met cliënten welke voorzieningen beschikbaar zijn en waar iemand recht op heeft.

Tegelijk denkt ze met hen vooruit. "Veel ouderen voelen dat ze minder mobiel worden of dat hun thuissituatie

verandert. Samen verkennen we de behoeften en de mogelijkheden: hoe iemand langer zelfstandig thuis kan blijven wonen en welke stappen daarvoor nodig zijn. Soms betekent dat advies over woningaanpassingen, of een doorverwijzing naar een ergotherapeut of andere specialist," legt Yvonne uit. De cliënt bepaalt daarbij zelf het tempo, want niet iedereen is direct toe aan veranderingen. Ze wijst op de mogelijkheden en adviseert. "Het idee is dat mensen weten wat er kan, zodat we kunnen handelen wanneer dat nodig is," zegt ze.

Laagdrempelige gesprekken en begeleiding
Mensen komen op verschillende manieren met Yvonne in contact. Zo heeft ze iedere eerste dinsdag van de maand een inloopspreekuur bij Lev, het 60+ ontmoetingscentrum van JMW in Amsterdam, en gaat ze regelmatig mee met hun activiteiten. Ook wordt ze benaderd via het JMW-spreekuur, huisartsen, zorgorganisaties of via via. Daarnaast onderhoudt ze contact met onder meer het Amstelland Ziekenhuis, waar een afdeling Joodse Zaken is. Zo brengt ze de dienstverlening van JMW onder de aandacht, zodat cliënten indien nodig worden doorverwezen.

In vergelijking met maatschappelijk werk heeft de ouderenadviseur een andere rol. Het doel is niet dat cliënten weer volledig zelfstandig verder moeten, "want sommige mensen zijn al in de 90". Het gaat er vooral om mensen gerust te stellen, praktisch te ondersteunen en overzicht te bieden. Ook de problematiek verschilt. "Ik heb relatief veel cliënten met een oorlogsverleden. Soms willen mensen dat nog eens vertellen. Dat speelt ook in het maatschappelijk werk, maar bij ouderen heeft dat vaak een andere lading," legt Yvonne uit.

Meestal gaat Yvonne bij haar cliënten op huisbezoek. De gesprekken die volgen zijn laagdrempelig. Wat begint als een eenmalig contact, groeit regelmatig uit tot langdurige leun- en steuncontacten. Hoe lang dat duurt, hangt sterk af van de situatie en het sociale netwerk van cliënten. "Als iemand een klein netwerk heeft, merk je dat het

contact langer duurt. Sommige cliënten spreek ik al jaren. Anderen vinden het prettig dat ik er ben wanneer dat nodig is: iemand met wie ze af en toe kunnen praten over hun zorgen of wat hen bezighoudt, zonder hun familie te belasten,” vertelt ze.

Vast aanspreekpunt en beschikbaar zijn
Hoewel veel vragen praktisch beginnen, krijgen gesprekken ook een persoonlijk karakter. Thema's als Joods-zijn, ouder worden, verlies en eenzaamheid komen vanzelf naar voren. Binnen de oudere generatie is de Sjoa vaak nog voelbaar aanwezig. Sinds 7 oktober is het gevoel van onveiligheid toegenomen. Ook speelt het Joodse aspect een grotere rol. Veel ouderen ervaren angsten en een veranderend wereldbeeld. “Ze maken zich niet per se zorgen om zichzelf, maar vooral om hun kinderen en kleinkinderen, over familie in Israël en de wereld om hen heen. Daarover praten kan al heel prettig zijn, gewoon als

uitlaatklep,” legt Yvonne uit. “Doordat ik van JMW kom, voelen cliënten zich meer op hun gemak om hierover te spreken. Dat maakt de positie van JMW bijzonder.”

De ouderenadviseur richt zich niet alleen op ouderen, maar heeft ook te maken met mantelzorgers. Kinderen of familieleden die voor hun ouders zorgen, lopen vaak tegen praktische en emotionele vragen aan, zeker wanneer zij verder weg wonen of minder bekend zijn met het Nederlandse zorgsysteem. Yvonne ondersteunt hen bijvoorbeeld bij het regelen van zorg, het aanvragen van indicaties of door mee te denken. Zo ontstaat vaak contact met meerdere generaties binnen één gezin. Misschien is dat wel de kern van de functie: beschikbaar zijn. Soms intensief, soms op de achtergrond. Een vast aanspreekpunt waarop iemand kan terugvallen, juist in een levensfase waarin veel verandert. •

**Zelfs bij tropische hitte
blijft Jonet.nl uw garantie
op Joods nieuws**

Jonet.nl
Joods Onafhankelijk Nieuws

JMW-, Catom-, Freyda- en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer. De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op joodswelzijn.nl/activiteiten en op freyda.nl/agenda. Ook kunt u zich aanmelden voor de JMW-nieuwsbrief via activiteiten@joodswelzijn.nl.

Joods Erfgoed Festival

Het Joods Erfgoed Festival vindt dit jaar plaats op **zaterdag 28 juni** in Amersfoort, een stad vol Joodse pareltjes. Tijdens deze dag besteden we bijzondere aandacht aan de Joodse architect Abel Cahen. Cultuurhistoricus Daniël Metz geeft uitleg en vertelt over de activiteiten van Platform JEI. Daarnaast zijn er lezingen en presentaties over het Joodse erfgoed in Nederland. Aansluitend maken we een stadswandeling langs de resten van Joods leven in de pittoreske binnenstad. Speciaal voor ons wordt het oude stadhuis opengesteld, wat eveneens een Joodse oorsprong heeft. Deelname kost € 15,-. [Koop hier een kaartje: https://joodserfgoedfestivalamersfoort.eventgoose.com/](https://joodserfgoedfestivalamersfoort.eventgoose.com/)

Platform JEI: Joodse godsdienstonderwijzers van Hoogeveen

Op **zondag 6 september** bezoekt Platform JEI Hoogeveen, een van de bijzondere Joodse gemeenten die de provincie Drenthe heeft gekend. We bezoeken onder meer de fraaie en relatief grote synagoge van deze gemeente. Tijdens een lezing krijgen we uitleg over het 'mysterie' van de Joodse godsdienstonderwijzers. In de 19e eeuw stond Hoogeveen bekend om het opleiden van

veel godsdienstonderwijzers. Daarnaast maken we een wandeling langs plekken met een Joodse geschiedenis. [Aanmelden kan via een e-mail naar platformjeiNN@gmail.com](mailto:platformjeiNN@gmail.com). Deelname kost € 12,50.

Platform JEI: Klusdag begraafplaats Muiderberg

Op **zondag 18 oktober** organiseert Platform JEI een klusdag op de Joodse begraafplaats in Muiderberg. Tijdens deze tweede klusdag van het jaar gaan we aan de slag op het oudste veld van de begraafplaats. U kunt helpen met het schoonmaken van grafstenen en het verwijderen van onkruid. Leden van Het Stenen Archief geven uitleg en verzorgen een rondleiding over de begraafplaats en in het bijzonder over dit oudste veld. Kom een dagje meehelpen en verricht daarmee een mitswe. [Aanmelden kan via een e-mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl](mailto:activiteiten@joodswelzijn.nl). Deelname kost € 10,-, inclusief een koosjere lunch van Mouwes.

Platform JEI: "Applied Heritage: Research and Practice of Jewish Heritage"

Van **26 tot en met 29 oktober** vindt in Amsterdam de internationale conferentie *Applied Heritage: Research and Practice of Jewish Heritage* plaats. Tijdens deze conferentie staat de toepassing van Joods erfgoed voor maatschappelijke doeleinden centraal. JMW is medeorganisator van deze bijzondere conferentie.

[Meer informatie over het programma, de kosten en aanmelden volgt binnenkort.](#)

Ontmoetingsgroepen JMW:

JMW heeft in het land ontmoetingsgroepen die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje, een lezing of om gezamenlijk de feestdagen te vieren. Vrijwilligers organiseren de bijeenkomsten en onderhouden het contact met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie op de agenda op onze website.

Arnhem Joffie Arnhem

Na drie succesvolle bijeenkomsten is Joffie Arnhem een feit! De groep

komt meestal op **maandagavond** van 19.30 tot 22.00 uur bijeen. Deelname kost € 5,-.

[Aanmelden en meer informatie via aanmelding@vteken.nl](mailto:aanmelding@vteken.nl).

Breda

Finjan

Elke 2e woensdag van de maand van 10:00 tot 12:00 uur. Toegang kost € 5,-. Data: **9 september**.

[Graag vooraf aanmelden bij Tanya Simons via tanyasimons64@hotmail.com](#) of door te bellen naar **06-22327053**.

Brunssum

Jiddisjkeit

De bijeenkomsten vinden **vijf keer per jaar** plaats met elke keer weer een ander thema. Toegang kost € 12,50. Wilt u op de hoogte blijven van nieuwe activiteiten? Meld u dan aan voor de tweewekelijkse nieuwsbrief of houd onze website in de gaten. [Voor meer informatie, neem contact op met Sophia van Buuren via 06-24702356 of sophiavanbuuren019@gmail.com](#).

Den Bosch

Bejachad

In **juli** en **augustus** zijn er geen bijeenkomsten vanwege de zomerstop.

[Graag vooraf aanmelden bij Koos via koosdl@gmail.com](#). [Na aanmelding ontvangt u de locatie.](#)

Den Haag

Haags Smoezen

Elke 3e donderdag van de maand van 14:30 tot 16:30 uur. Er is altijd een interessante lezing, een gezamenlijk gesprek, muziek en/of aandacht voor de Joodse feestdagen. Toegang kost € 5,-.

Data: in **juli** en **augustus** zijn er geen bijeenkomsten.

[Graag vooraf aanmelden via activiteiten@joodswelzijn.nl](mailto:activiteiten@joodswelzijn.nl) of [telefonisch via 088-165 22 00](tel:088-1652200). [Na de eerste aanmelding krijgen deelnemers iedere maand een uitnodiging met de precieze tijden en het programma.](#)

Dieren

Kletzmaar

Elke 1e donderdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang

*Er kunnen veranderingen komen op het programma.

kost € 5,-, alleen de Pesach-viering kost € 7,50.

Data: **2 juli** (seizoensafsluiter met klezmermuzikanten Jaap Mulder & Sons). In **augustus** is er geen bijeenkomst.

Graag vooraf aanmelden bij [Marij Bachrach](mailto:Marij.Bachrach@joodswelzijn.nl), via kletzmaarmee@gmail.com.

Groningen

Chaverim Kafee

Elke **1e donderdag** van de maand komt deze nieuwe groep in Groningen bijeen. U bent van harte welkom!

Data: **3 september**.

Graag vooraf aanmelden via activiteiten@joodswelzijn.nl.

Heerenveen

Mifgasjiem

Elke **3e woensdagochtend** van de maand van 10:00 tot 13:30 uur.

Toegang kost € 13,50 incl. lunch.

Data: **17 juni** (onze Anders dan Anders Dag). In **juli** en **augustus** zijn er geen bijeenkomsten.

Graag vooraf aanmelden bij [Anna Pool](mailto:anna.pool@gmail.com) via anna.pool@gmail.com.

Hilversum

Gooise Nesjomme

Elke **3e donderdag** van de maand wordt er vanaf 10:30 uur een bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, onderbroken door een "cultureel kwartiertje", georganiseerd.

Toegang kost € 5,- incl. koffie/thee en iets lekkers.

Data: **16 juli** (Wilhelmina Drucker was een vrouwenrechtenactiviste en gaf haar naam aan Dolle Mina),

20 augustus (Wim Polak was minister en burgemeester van Amsterdam) en **17 september** (Woody Allen is vooral bekend als regisseur).

Graag vooraf aanmelden bij [Edith Bernards](mailto:Edith.Bernards@ziggo.nl) via [023-2002106](tel:023-2002106) of edith.bernards@ziggo.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Rotterdam

Joffie Koffie

Elke **3e dinsdag** van de maand van 10:30 tot 12:30 uur organiseert de ontmoetingsgroep in Rotterdam een gezellige bijeenkomst om nieuwe mensen te ontmoeten, vaak met een thema. Toegang kost € 5,-.

Data: **16 juni**, in **juli** is er geen bijeen-

komst, **18 augustus** en **15 september**.

Graag vooraf aanmelden bij [Wim](mailto:Wim.via.06-22934446) via [06-22934446](tel:06-22934446) of joffiekoffie@gmail.com.

Na de eerste aanmelding, krijgen deelnemers iedere maand een uitnodiging met de precieze tijden en de inhoud van het programma.

Zaandam

Misjpoeg aan de Zaan

Elke **laatste woensdag** van de maand is er een gezellige bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, met regelmatig een thema. De bijeenkomsten vinden plaats van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang kost € 5,50.

Data: **25 juni** (boottocht van 12:30 tot 15:00 uur, let op dit is niet de laatste woensdag van de maand), in **juli** en **augustus** zijn er geen bijeenkomsten. Graag vooraf aanmelden bij [Erna Houtkooper-Barend](mailto:Erna.Houtkooper@hetnet.nl) via [06-22473171](tel:06-22473171) of erna.houtkooper@hetnet.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Nieuwsbrief

Wilt u de tweewekelijkse **JMW-nieuwsbrief** ontvangen? Of heeft u vragen/wensen? Mail dan naar activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle mediene groepen worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

freyda
Over Joods leven

Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW

Wil je meer weten over Freyda of heb je nog vragen? Kijk op onze website freyda.nl of neem contact met ons op via info@freyda.nl. Volg je ons trouwens al op onze socialemediakanalen?

Volg hier onze Instagram-pagina!

JPride

JPride organiseert **iedere maand** een evenement in een informele en gezellige setting voor Joodse-queer twintigers en dertigers in Amsterdam. De voertaal is Engels.

Data: **30 juli** (Pride evenement met Joods Museum).

Houd de Freyda-agenda, JPride-Instagram en onze JMW-nieuwsbrief in de gaten voor de nieuwste activiteiten. Heb je vragen of wil je meer informatie over JPride? Stuur dan een mail naar jprideamsterdam@gmail.com.

Check de agenda op de website om op de hoogte te blijven. Heb jij leuke ideeën voor toekomstige evenementen? Of wil je columnist(e) worden bij Freyda? Kom met ons in contact via sociale media of via info@freyda.nl!

catom
ישראלים בהולנד

Catom is het Israëlische label van JMW

Mifgasjiem Be'Kef in Amstelveen

מפגשים בכף

Elke **laatste donderdag** van de maand is er een gezellige bijeenkomst en/of activiteit voor in Nederland wonende 60+ Israëli's, van 10:30 tot 12:30 uur. Deelname kost € 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **25 juni** (feestelijke afsluiting van het seizoen).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij Gili via [06-45505723](tel:06-45505723) of bij Helen via [06-46310615](tel:06-46310615).

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Israëlische Moeders Café in Amstelveen

Gezellige ontmoetingsgroep voor Israëlische vrouwen. Het samenkomen is geschikt om lekker in Ivriet te kletsen, nieuwe contacten op te doen of om kennis te vergaren door het volgen van lezingen en workshops. Het Israëlische Moeders Café komt zes keer per jaar samen, op dinsdag of donderdag. De ene keer in de ochtend van 10:30 tot 13:00 uur, de andere keer in de avond van 19:30 tot 22:00

Crescas geeft je een Joodse basis

Met deze drie online cursussen leg je de basis voor een leven lang leren:

Alef-Beet

Met deze cursus leer je het Hebreeuwse alfabet, het 'Alef-Beet'. Je leert de drukletters lezen en dankzij handige animaties, de schrijfletters schrijven.

DANIELLE VAN DEN BOS

3500 jaar Joodse Geschiedenis

13 video's die elk een ander stukje geschiedenis laten zien. Aan het eind van deze cursus herkent u op welke manieren Joodse identiteit in verschillende periodes werd bepaald en hoe en waarom die verschillende Joodse identiteiten de ene keer op elkaar lijken en de andere keer juist niet...

BART WALLET

Starterskit Jodendom

Wat zijn de hoogtepunten van het jaar in het Joodse leven? Wat gebeurt er thuis én in de synagoge tijdens de sjabbat tijdens Joodse feestdagen? Wat is een bar mitswa nou precies en wat doe je als je daarvoor uitgenodigd bent? Waarom is paling niet kosjer? Na het volgen van deze cursus heeft het jodendom voor u veel minder geheimen en heeft u een goede basis om door te leren.

Het cursusprogramma 2026-2027 ontvangt u als bijlage bij de volgende Benjamin!
Schrijf u ook in voor onze nieuwsbrief om van het programma op de hoogte te blijven.

Een leven lang leren met Crescas

joods educatief centrum
crescas
קרשקס

Familierelaties & Mediation: Samen in gesprek

Mediation helpt bij het onderzoeken en verbeteren van onderlinge communicatie. Een conflict is vaak een verstoring in de communicatie. Soms raken familieleden elkaar kwijt door misverstanden, verwachtingen of onuitgesproken gevoelens.

Loopt u vast in de relatie met een familielid en komt u er samen niet uit? Onze ervaren mediators begeleiden u in dit proces. We helpen om knelpunten zichtbaar te maken en zoeken samen naar een nieuwe weg vooruit.

Bent u benieuwd naar ons bemiddelingstraject?
Neem contact op en zet de eerste stap naar herstel.

Voor meer informatie over mediation en de lage eigen bijdrage kunt u op onze website kijken of contact opnemen met: spreekuur@joodswelzijn.nl of via **088 - 165 22 00**. joodswelzijn.nl

MfN
REGISTERMEDIATOR

jmw

DE BENJAMIN PODCAST

*Met o.a.: Daniël Metz, Marion van Thijn
en Judith Zilversmit*

Lea

Ferry

BENJAMIN
Podcast
Een publicatie van JMW

Over Joods leven in Nederland

Luister via het **JMW** podcastkanaal op Spotify en Apple of joodswelzijn.nl/benjamin-categorie/podcast

uur. Deelname kost € 10,-. De voertaal is Ivriet.

Meer informatie en/of aanmelden kan bij Eynat via 06-83786000.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Sjaat Sipoer שעת סיפור (Voorleesuurkje voor de kleintjes) in Amsterdam & regio Zuid-Holland

Een paar keer per jaar wordt er een voorleesuurkje in Ivriet, inclusief een activiteit, voor de kleintjes georganiseerd. De doelgroep in Amsterdam is kinderen van 2 tot en met 9 jaar. In regio Zuid-Holland varieert de doelgroep van jonge kinderen tot tieners. Er zijn ook hapjes en drankjes. Deelname in Amsterdam kost € 4,-. De prijs voor deelname in regio Zuid-Holland varieert per bijeenkomst. De voertaal is Ivriet.

Meer informatie en/of aanmelden in Amsterdam kan bij Tamar via 06-21992840. Extra info: de locatie wordt bekendgemaakt na aanmelding.

Voor up-to-date informatie over de activiteiten van Catom, bezoek en volg onze Facebookpagina en/of Instagramaccount!

Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: catom@joodswelzijn.nl.

Volg Catom op Instagram!

Bekijk Catom's Facebook-pagina hier!

Catom activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

Lev is het ontmoetingscentrum van JMW voor 60-plussers met een Joodse achtergrond en/of partner. *Verbinding, creativiteit, ontmoeting en versterking van de Joodse identiteit staan hierbij centraal. Lev is tijdens activiteiten geopend van maandag t/m donderdag van 10:00 tot 17:00 uur en op vrijdag van 10:00 tot 12:00 uur. Wij zijn bereikbaar per e-mail op lev@joodswelzijn.nl.*

Lev is vanwege de zomer gesloten van **maandag 3 t/m vrijdag 14 augustus**. Vanaf **maandag 17 augustus** beginnen de activiteiten weer!

Dagtocht 19 augustus 2026

Op **woensdag 19 augustus** organiseert Lev een dagtocht. We hopen die dag te gaan varen. Aanmelden kan t/m **woensdag 12 augustus** per e-mail via lev@joodswelzijn.nl.

Maandag Matinee

Elke eerste maandagmiddag van de maand is er een filmvertoning in Lev. Voor de aanvang van de film is er de gelegenheid om gezellig samen te lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur starten we met de film. Na afloop kan er worden nagepraat met koffie/thee. Deelname kost € 15,- (voor film en lunch) of € 7,50 (alleen film). De volgende matinees zijn op: **6 juli en 7 september**.

Spreekuur ouderenadviseur

Iedere eerste dinsdag van de maand heeft de ouderenadviseur van JMW spreekuur bij Lev van 10:00 tot 14:00 uur. Heeft u vragen, loop dan eens binnen!

Joodse cultuur & geschiedenis

Iedere dinsdagmiddag van 14:00 tot 15:30 uur neemt Victor Brilleman ons bij Lev mee in de wonderlijke wereld van de Joodse cultuur en geschie-

denis. Hij bespreekt tal van onderwerpen: Joodse kunstschilders zoals Max Liebermann en de gebroeders Verveer, maar ook graficus Samuel Jessurun de Mesquita en Joodse schrijvers. Deelname kost € 30,- voor vier lessen.

Tai Chi Chih

Iedere woensdag- en vrijdagochtend van 10:15 tot 11:15 uur geeft docente Marcella Levie Tai Chi Chih in Lev. Tai Chi Chih bestaat uit een serie van 20 bewegingen die iedereen kan doen, ongeacht leeftijd of lichamelijke kracht. De langzame en vloeiende bewegingen, die zelfs zittend gedaan kunnen worden, geven ontspanning, activeren de lichaamsenergie (chi) en bevorderen de gezondheid. Deelname kost € 8,- per les.

Ontmoeting op de donderdagochtend

Iedere donderdagochtend van 10:00 tot 12:00 uur is iedereen welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien en nieuwe mensen te ontmoeten. Deelname kost € 2,50.

Ontmoeting op de zondagochtend

Eens per maand is er op zondag een koffieochtend bij Lev van 10:00 tot 12:00 uur. Iedereen is welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Loop eens binnen! Onze gastvrouwen zorgen voor de koffie en thee en zijn altijd aanwezig. Deelname kost € 2,50. De aankomende data zijn: **19 juli en 23 augustus**.

Verder hebben wij ook nog onze wekelijkse activiteiten:

Wekelijkse wandelingen met Lev, een online voorleesclub, conversatieles Ivriet (Hebreeuws), tweewekelijkse schilder- en tekenlessen, en ook lezingen en cursussen. Voor ieder wat wils!

Noteer alvast in de agenda:

Rosh Hasjana High Tea op **17 september 2026!**

Informatie en aanmelden via lev@joodswelzijn.nl

Vriendengroep De Groot, van der Meer en Nieuwenhuijsen

Wie kan ons helpen? Wij zijn op zoek naar de vrienden van Barend Sander de Groot, Eva (Eef) de Groot-Allegro, Johannes Maarten (Jan) van der Meer, Johanna Martina (Jo) van der Meer en Wim Nieuwenhuijsen uit Den Haag. Als familie zijn we in het bezit van ruim 100 foto's van deze vriendengroep. De foto's dateren van 1930-1939. Wie herkent hier andere mensen op de foto's?

De vriendengroep was erg actief en fiets- te naar Rotterdam, Oostvoorne, Leiden, Wassenaarse Slag, Scheveningen en meer.

Mailen kan naar [Anouk van der Meer](mailto:Anouk.van.der.Meer@gmail.com) middels noukmeer@gmail.com.

Willem, Siegfried of Maurits Duveen

Naar aanleiding van het plaatsen van een Stolperstein voor Abraham Duveen ben ik op zoek naar mensen die zijn zonen Willem, Siegfried en Maurits hebben gekend. Misschien als vriend, kennis, buur of klasgenoot. Elke herinnering kan helpen hun verhaal levend te houden. Weet u iets over hen? Dan hoor ik dat graag. [Reacties naar: Romzicht@gmail.com](mailto:Reacties.naar.Romzicht@gmail.com)

Stolpersteine Weimarstraat Den Haag

In de Weimarstraat in Den Haag woonden in de Tweede Wereldoorlog 16 Joodse personen. Samen met Wijkkrant de Konkreet ben ik een actie gestart om voor al deze personen Stolpersteine aan te vragen en deze vervolgens in te laten straten. Nu ben ik op zoek naar nabestaanden om hen te zijner tijd bij de onthulling te betrekken. Neem contact op met

Marko Fehres, m.fehres@hotmail.com indien u bekend bent met een van deze weggevoerde en vermoorde personen: Helena Cohen, Sara Engers, Meijer Nitzowitsch, Johannes Augustinus Josephus Hoedemakers, Elisabeth Hoedemakers – Van Emden, Branco Engeline Snoek, Jacob Katan, Sophia Katan – Winkel, Maurits Jacob Katan, Esther Winkel, Aron Weisbach, Feige Weisbach-Gelbard, Joseph Wessel, Jacob Levie, Bernardina Levie – de Levie, Jo Sander Levie. [Contact: Marko Fehres, m.fehres@hotmail.com](mailto:Contact:Marko.Fehres,m.fehres@hotmail.com)

Stolpersteine Baarn

Het Comité 4 en 5 mei Baarn is i.v.m. het plaatsen van Stolpersteine in Baarn op zoek naar nabestaanden van: Rita en Richard Barmé, Paul Cohen en Gerda Cohen- Bergmann, Georg Frank en Anna Frank-Meisel, Walter Heine- mann en Trude Heinemann-Kir- chheimer, Meijer van der Heijm en Wilhelmina van de Heijm-Sanders, Jozef Lezer en Sara Lezer-Speijer, Arie Rootveld en Marianna Root- veld-Vuijsje, Wilhelm Ruthenburg, Barend Swaab en Susanna Swaab- de Bruin.

Mocht u familie zijn, dan zouden we graag met u in contact komen. Via: struikelstenen@4en5meibaarn.nl t.a.v. Yvette Posthumus- de Jong, voorzitter Comité 4 en 5 mei Baarn

Contact

Nieuwe zielsverwanten gezocht

Kunstminnende weduwe op leeftijd zoekt nieuwe Joodse zielsverwanten om het leven te plukken met harts- tocht, humor en verbeeldingskracht. [Contact: acbrisk@hotmail.nl](mailto:Contact:acbrisk@hotmail.nl)

Je kan een sjoekertje sturen naar benjamin@joodswelzijn.nl.

Deadline volgende nummer:
29 juli 2026

Gespreksgroepen

Kun je goed luisteren? En deel je graag jouw ervaringen? Dan is een gespreksgroep iets voor jou. Het is voor mensen vaak prettig om (ingrijpende) gebeurtenissen met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving. Je vindt herkenning in elkaars verhaal en erkenning voor jouw eigen gedachtes en dilemma's. De aankomende periode starten wij met de volgende groepen:

Leven in de schaduw van conflict (najaar 2026/voorjaar 2027 in Amsterdam/Den Haag/Rotterdam)

Na ruim tweeënhalf jaar oorlog in Israël is de impact enorm. Gevoelens van angst, onzekerheid, woede, schaamte en machteloosheid overheersen ons dagelijks leven. Deze situatie en gevolgen raken ons allemaal, ongeacht of je werkt, studeert of een ander pad bewandelt. Tijdens vijf bijeenkomsten, om de twee weken, bieden wij een veilige omgeving waar het de bedoeling is dat deelnemers zich (h)erkend en begrepen voelen in hun emoties. Of je nu werkt of studeert, deze ruimte is er voor jou om je verhaal te delen en steun te vinden. Samen met elkaar gaan we de thema's rouw, weerbaarheid en identiteit dieper verkennen. Leer van elkaar, deel ervaringen en vind kracht in verbinding. Samen vinden we steun, troost en hoop.

We willen een groep starten in de regio Groningen/Friesland. Stuur ons een e-mail als je interesse hebt.

Cursus creatief schrijven (zomer/najaar 2026 in Den Haag en najaar 2026 in Amsterdam)

Schrijven kan helpen om ervaringen, problemen en emoties te verwerken. In deze cursus ontdek je de kracht van het opschrijven van persoonlijke ervaringen. Schrijf jouw persoonlijke ervaringen en leer van anderen in een veilige en ondersteunende omgeving. Tijdens tien bijeenkomsten ga je aan de hand van verschillende onderwerpen aan het werk. De door jou geschreven stukken worden, als je dat wilt, aan elkaar voorgelezen. Je ontvangt hierop feedback van de andere deelnemers en de groepsbegeleiders. Alle door jou

geschreven stukken samen, vormen een 'mozaïek van je leven'. Doe mee en laat je verrassen door de kracht van creatief schrijven.

Na de oorlog geboren, met de oorlog geleefd (najaar 2026 VOL, voorjaar 2027 in Amsterdam)

Ben jij na de Tweede Wereldoorlog geboren en kind van een oorlogsoverlevende(n)? Dan hoor je bij de tweede generatie. Als kind van overlevenden groei je op met het oorlogsverleden van je ouder(s). Dit kan je leven sterk beïnvloeden omdat je niet beseft dat je klachten verband houden met de oorlogservaringen van je ouder(s), of omdat je ze als minder belangrijk beschouwt. Je denkt misschien dat het verdriet van de oorlog niet van jou is, waardoor de verwerking steeds moeilijker en eenzamer wordt. Tijdens zeven bijeenkomsten gaan we in gesprek over de impact van de Sjoa op jouw leven, zowel in het verleden als nu. We maken gebruik van verschillende werkvormen, zoals beeldende therapie en familieopstellingen met poppetjes. Daarnaast lezen we artikelen en delen we persoonlijke ervaringen. De gespreksgroep van JMW biedt herkenning, inzicht en ruimte voor uitwisseling.

Zorgen voor een ander begint bij jou (eind 2026 in Amsterdam)

Zorg jij voor een ander? Misschien doe je dit uit liefde, noodzaak of omdat het gewoon zo is gegroeid. Mantelzorg is waardevol, maar het kan ook zwaar zijn – zeker als je dit combineert met werk, kinderen en je sociale leven. Tijdens zeven bijeenkomsten krijg je praktische

handvatten om je eigen grenzen te herkennen en te bewaken. Je leert van anderen hoe je mantelzorg, vanuit een Joodse achtergrond, in balans kunt brengen met je eigen welzijn. Er is ook ruimte voor reflectie op jouw identiteit en de rol die mantelzorg daarin speelt. In Joodse gezinnen kunnen oorlogstrauma's of complexe familieverhoudingen een extra rol spelen. JMW ondersteunt kinderen van oorlogsoverlevenden en staat klaar om jou hierin te begeleiden.

Verlies en Rouw (najaar 2026 in Amsterdam)

Verlies treft ons in alle levensfasen; een dierbare overlijdt, een relatie eindigt, of er is sprake van verlies van gezondheid, werk, een ideaal of toekomstperspectief. Rouw is een normale en gezonde reactie op verlies. Iedereen rouwt op zijn of haar eigen manier en in eigen tempo. Deze groep is speciaal gericht op nabestaanden. In onze verlies- en rouwgroep bieden we een veilige plek om ervaringen te delen en steun te vinden bij anderen die een dierbare hebben verloren. De groep bestaat uit minimaal zes deelnemers en komt zes keer samen. Tijdens de bijeenkomsten is er ruimte voor herkenning, steun en handvatten om het verlies een plek te geven in ons levensverhaal.

Voor alle groepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen. Deelname kost €10 per sessie.

Meer informatie en aanmelden: via spreekuur@joodswelzijn.nl of telefonisch via 088-165 22 00.

DE BENJAMIN WENST IEDEREEN
EEN FIJNE ZOMER!

B E N J A M I N

ABONNEREN OP DE GRATIS BENJAMIN, HET KWARTAALBLAD VAN JMW.

- Ik wil het blad gratis viermaal per jaar thuis ontvangen **(in Nederland)**.
- Ik wil de Benjamin **in het buitenland** ontvangen (ontvang een offerte voor de verzendkosten).
- Ik wil informatie over de **gesproken Benjamin** ontvangen.

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

Land

Email Handtekening

- Ik wil via de email af en toe **nieuws ontvangen over de Benjamin** (nieuwe nummers, podcasts etc.)
Afmelden kan altijd via een link in de email.

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Administratie Benjamin, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

Abonneren kan ook via ons online formulier:

<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin/#abonneren>

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig medewerker van JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Jessica Polak
Achtergrond in de cultuursector

Jolan Toff
Voormalig medewerker van JMW

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Rico Brentjens
werkzaam bij JMW

Cliënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Cliënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

De Cliënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar info@joodswelzijn.nl

Leden: Femke Roos (*voorzitter*), Joost Weijel, Debby Abram, Erica Polak en Nico Peper

Meer op: joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/organisatie

Zie ook de introductiefilm van de CDR op: [/www.youtube.com/watch?v=jvTripHMvNk](https://www.youtube.com/watch?v=jvTripHMvNk)

Telefonisch spreekuur

Onze maatschappelijk werkers zijn te bereiken van maandag t/m vrijdag tussen 9.00 en 13.00 uur op 088 - 165 22 00 of via spreekuur@joodswelzijn.nl.

JMW LOCATIES

Onderstaande locaties zijn alleen op afspraak te bezoeken. Voor contact bel 088 - 165 22 00 of mail naar info@joodswelzijn.nl.

Amsterdam

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
088 - 165 22 00
info@joodswelzijn.nl
joodswelzijn.nl & freyda@joodswelzijn.nl

Den Haag

Koninginnegracht 19
(Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev - Informatie- en ontmoetingscentrum

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

Vrijwilliger worden bij JMW?

Wil jij iets betekenen voor de Joodse gemeenschap en je inzetten voor anderen? JMW is op zoek naar betrokken vrijwilligers die willen bijdragen aan een sterke, verbonden en veerkrachtige gemeenschap.

Als vrijwilliger kun je op verschillende manieren aan de slag, zowel individueel als in groepsverband. Je kunt bijvoorbeeld op huisbezoek gaan bij iemand die behoefte heeft aan contact, activiteiten organiseren of als gastheer/-vrouw tijdens bijeenkomsten. Ook kun je een luisterend oor bieden of praktische ondersteuning geven. Zo help je mensen om verbinding met elkaar te vinden en maak je echt verschil in het leven van anderen. Of je nu veel tijd beschikbaar hebt of af en toe wilt helpen: we kijken graag samen naar een rol die bij jou past.

Wij waarderen onze vrijwilligers enorm. Daarom bieden we begeleiding op maat, een reiskostenvergoeding en deelname aan onze landelijke vrijwilligersdag.

Geïnteresseerd?

Er is altijd wel een vrijwilliger nodig bij jou in de regio! Neem contact op met JMW via activiteiten@joodswelzijn.nl of kijk op onze website voor meer informatie.

joodswelzijn.nl
Voor iedereen met een
Joodse achtergrond en/of partner.

 jmw

